

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Sultanov Məzahir Həbib oğlu

**“Müasir şəraitdə sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığının təmin olunması
problemləri” mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı: İİM 060403 “Maliyyə”

İxtisaslaşma: “Sığorta işinin təşkili”

Elmi rəhbər:

i.e.d prof.Həsənli M.X.

Magistr proqramının rəhbəri:

i.e.n prof. Kərimov A.M.

Kafedra müdiri: i.e.d Ələkbərov Ə.Ə.

BAKI-2016

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	3
I FƏSİL SİĞORTA ŞİRKƏTLƏRİNİN MALİYYƏ DAYANIQLILIĞININ İDARƏ OLUNMASININ NƏZƏRİ-METODOLOJİ ƏSASLARI.....	7
1.1 Sığorta şirkətlərinin fəaliyyətinin formalaşmasının sosial-iqtisadi əsasları.....	7
1.2 Sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığının iqtisadi mahiyyəti və əsas amilləri.....	17
1.3 Sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığının idarə olunmasına metodoloji yanaşma.....	24
II FƏSİL SİĞORTA ŞİRKƏTLƏRİNİN MALİYYƏ DAYANIQLIĞININ TƏMİN OLUNMASININ TƏHLİLİ VƏ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ.....	30
2.1 Sığorta şirkətlərində pul axınlarının maliyyə mexanizminin əsas xüsusiyyətləri.....	30
2.2 Sığorta şirkətlərinin maliyyə potensialı və müasir şəraitdə onların maliyyə dayanıqlığının təmin olunması problemləri.....	41
2.3 Sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığının təmin olunmasına və ödəmə qabiliyyətliliyinə təsir edən amillərin təhlili və qiymətləndirilməsi.....	47
III FƏSİL SİĞORTA ŞİRKƏTLƏRİNİN MALİYYƏ DAYANIQLIĞININ TƏMİN OLUNMASININ ARTIRILMASI İSTİQAMƏTLƏRİ.....	60
3.1 Sığorta biznesində maliyyə riskləri və onların sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığına təsirinin proqnozlaşdırılması.....	60
3.2 Sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığının təmin olunmasının təkmilləşdirilməsi yolları.....	65
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.....
REFERAT.....
PEZİOME.....
SUMMARY.....

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Hal-hazırdakı iqtisadi dövrdə istənilən müəssisə üçün maliyyə dayanıqlığına nail olmaq əsas məsələlərdən biridir. Maliyyə dayanıqlığı maliyyə ehtiyatlarının, onların bölüşdürülməsi və istifadəsinin elə bir vəziyyətidir ki, bu halda mümkün risk səviyyəsi şəraitində ödəmə qabiliyyətinin qorunması şərti ilə mənfəət və kapitalın artımı əsasında müəssisənin inkişafı təmin edilsin. Sığorta şirkətləridə belə müəssisələrdən olub, öz maliyyə dayanıqlığının təmin olunmasında çalışır. Hal-hazırdakı iqtisadi dövrdə ölkələrin iqtisadiyyatında sığorta önəmli yerə malikdir və ona olan maraq günü-gündən artır.

Bildiyimiz kimi sığorta dəymiş zərərlərin kompensasiya edilməsi ilə bağlı olub, sığortalıların əmlak maraqlarının qorunması vasitəsidir. Bu fəaliyyəti həyata keçirən əsas tərəf sığorta şirkətləri hesab olunur. Sığorta şirkətləri sığortalıların maraqlarını qorumaq və öz öhdəliklərini yerinə yetirmək üçün maliyyə dayanıqlığına nail olmalıdırlar.

Sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığının təmin olunması problemi son illərdə daha da aktuallaşmışdır. Çünki, ötən illərə nisbətən sığortanın dünya ölkə iqtisadiyyatında çəkisi artmışdır. Belə olan halda inkişaf edən bazar şəraitində sığorta şirkətləri öz maliyyə dayanıqlığının təmin olunmasına xüsusi diqqət yetirməlidir. Sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığı dedikdə, onun fəaliyyətinə əlverişsiz amillərin təsiri və iqtisadi konyunkturanın dəyişməsi zamanı qəbul olunmuş sığorta öhdəliklərini yerinə yetirmək qabiliyyətidir. Bu inkişaf edən bazar şəraitində sığorta şirkəti öz maliyyə dayanıqlığı gücünü nə qədər artırmağa bilsə, bu onun həm müştəri bazasında, həm reytingində, həm də mənfəətində öz əksini tapacaqdır. Bunun üçün sığorta şirkəti sığorta bazarını yaxşı tədqiq etməli, öz rəqibləri haqqında dolğun məlumatla sahib olmalı, onun maliyyə dayanıqlığına təsir edə biləcək daxili və xarici faktorları həmişə göz qabağında saxlamalı, müəyyən maliyyə dayanıqlığı əmsallarından, göstəricilərindən istifadə edərək öz maliyyə

dayanıqlığı səviyyəsini həmişə müsbət istiqamətdə saxlamağı bacarmalıdır. Bunlardan əlavə olaraq o xarici təcrübəyə müraciət etməli və onu öz işinə səmərəli şəkildə uyğunlaşdırmağa çalışmalıdır.

Problemin öyrənilməsi səviyyəsi. Ölkəmizdə sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığının digər ölkələrə nisbətə araşdırılması hələ özünün inkişaf mərhələsindədir. Ölkəmizdə maliyyə dayanıqlığı üzrə araşdırmaları ən təfərrüatlı şəkildə Mərkəzi Bank həyata keçirmişdir və hər il maliyyə dayanıqlığı haqqında hesabat yayımlamışdır. Sığorta şirkətlərinin isə maliyyə dayanıqlığı praktiki cəhətdən araşdırılmasına isə hələ ölkə ərazisində başlanmamışdır. Sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığının araşdırılması ölkəmizdə son illərdə inkişaf etməyə başlamışdır və bu haqqda sığorta kitablarında məlumatlar verilmişdir.

Xarici təcrübəyə istinad etsək görərik ki, sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığı üzrə araşdırmalar keçən əsrin ortalarından başlamış və inkişaf edərək davam etmişdir. Buna misal olaraq, rus alimi Konşinin təklif etdiyi sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığı əmsalını göstərə bilərik. Bundan əlavə Avropa ittifaqının keçən əsrin 70-ci illərindən başlayan və bu zamana kimi inkişaf edərək öz yoluna davam edən “Solvency”-sığorta şirkətlərinin ödəməqabiliyyətinin artırılması layihəsini göstərə bilərik.

Tədqiqatın predmeti. Sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığının təmin olunması, maliyyə dayanıqlığına təsir edən amillərin təhlili və maliyyə dayanıqlığının təmin olması yollarının təkmilləşdirilməsidir.

Tədqiqatın obyektı. Azərbaycan sığorta bazarının iştirakçılarıdır.

Tədqiqatın əsas məqsəd və vəzifələri. Tədqiqat işinin əsas məqsədi sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığı problemini öyrənmək, onun təmin olunması problemlərini araşdırmaq, illər üzrə sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığı göstəricilərini müqayisə etmək, xarici təcrübədən faydalanaraq sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığının təkmilləşdirilməsi yollarının təklif edilməsidir.

Tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsasları.Tədqiqat işinin nəzəri və metodoloji əsasını Respublikanın qanunvericilik aktları(Sığorta fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunu, Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi,İcbari sığortalar haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu),Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı,bu mövzunu araşdırmış alimlərin elmi əsərləri(monoqrafiya,elmi məqalə və s.),həmçinin müxtəlif iqtisadi ədəbiyyatlar(kitab,dərslik,dərs vəsaitləri və s.) və müxtəlif yerli və beynəlxalq qurumların internet saytları təşkil edir.

Tədqiqatın informasiya bazası və işlənməsi metodları.Tədqiqat işinin dolğun olması məqsədilə müvafiq dövlət strukturlarından(Maliyyə Nazirliyi,Dövlət Sığorta Nəzarəti Xidməti) məlumatlar alınmış, “Atasığorta” və “Standart insurance” sığorta şirkətlərinin 2010-2015 illər üzrə maliyyə hesabatlarından istifadə edilmişdir.Tədqiqat işinin aparılması ərzində müqayisəli təhlil,riyazi-statistik təhlil və s. metodlardan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi.Sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığına təsir edən daxili və xarici faktorların müqayisəsi,sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığının hesablanmasında kömək olan əmsalların araşdırılması,sığorta şirkətlərində pul axımlarının qruplaşdırılması,sığorta şirkətlərinin maliyyə potensialının araşdırılması,sığorta şirkətlərinin maliyyə hesabatları vasitəsilə maliyyə dayanıqlığı əmsallarının illər üzrə müqayisəsi,maliyyə risklərinin sığorta biznesində rolunun araşdırılması,xarici təcrübədən faydalanaraq sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığının təmin olunmasına təkliflər vermək elmi yenilik kimi hesab oluna bilər.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti.Tədqiqat işinin praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki,bu tədqiqat sığorta şirkətlərində maliyyə dayanıqlığının artırılması sahəsində olmaqla,inkişafda olan sahənin gələcəyi üçün tövsiyələr və təkliflərə malikdir.Bu tədqiqat işində hələ bizim ölkəmizdə olmayan,sığorta şirkətlərinin illər üzrə maliyyə dayanıqlığı əmsalları müqayisəsi verilmişdir və maliyyə

dayanıqlığına sahib olmaq üçün xarici təcrübə təklif olunmuşdur. Bu tədqiqat işində verilən məlumatlar gələcək illər üçün maliyyə dayanıqlığının təmin edilməsinə kömək edə bilər.

Tədqiqatın həcmi və quruluşu. Tədqiqat işi giriş, üç fəsil, səkkiz paragraf, nəticə və ədəbiyyat siyahısından ibarət olmaqla 77 səhifə həcmindədir. Tədqiqat işində 11 cədvəl, 3 qrafik və 2 şəkil verilmiş və təhlil olunmuşdur.

I FƏSİL SİĞORTA ŞİRKƏTLƏRİNİN MALİYYƏ DAYANIQLIĞININ İDARƏ OLUNMASININ NƏZƏRİ-METODOLOJİ ƏSASLARI

1.1 Sığorta şirkətlərinin fəaliyyətinin formalaşmasının sosial-iqtisadi əsasları

Sığorta maliyyə sisteminin əsas tərkib hissələrindən biridir. Bir iqtisadi kateqoriya olaraq, baş verən bu və ya digər xoşagəlməz hallardan vurulan ziyanın aradan qaldırılması, vətəndaşların şəxsi həyatları ilə əlaqədar olan hadisələr zamanı onlara maliyyə yardımlarının edilməsi ilə məqsədli pul vəsaiti fondlarının yaradılması və istifadəsi prosesidir. Başqa bir deyişlə sığorta, xüsusi təyinatlı sığorta fondunun yaradılması, bölüşdürülməsi və istifadəsi prosesində baş verən iqtisadi münasibətləri özündə ehtiva edir. Sığorta fondu özü-özlüyündə spesifik xüsusiyyətlərə malik olan fondur. Onun əsas təyinatı məcmu ictimai məhsulun təkrar istehsal prosesi zamanı bu prosesin fasiləsiz və normal vəziyyətdə həyata keçirilməsini təmin etməkdir. Sığorta həmçinin qanunvericiliklə qadağan olunmayan fəaliyyəti, o cümlədən sahibkarlıq fəaliyyəti ilə əlaqədar olan əmək mənafeələrinin müdafiəsi sahəsində riskin ötürülməsinə və ya bölüşdürülməsinə əsaslanan münasibətlər sistemidir.

Sığortanı bir iqtisadi kateqoriya kimi fərqləndirən cəhətlərə aşağıdakıları aid edə bilərik:

1. Sığortalama prosesində sığorta riskinin mövcudluğu ilə şərtlənən pul münasibətləri əmələ gəlir. Bu dəyə biləcək ziyanın baş vermə ehtimalından və mümkünlüyündən asılıdır;
2. Sığortalama prosesində qapalı xarakterə məxsus hadisənin vurduğu ziyanın bölüşdürülməsi əsasında onun iştirakçıları arasında pul münasibətləri yaranır. Qapalı bölüşdürücü münasibətlər dedikdə, bir və ya bir neçə

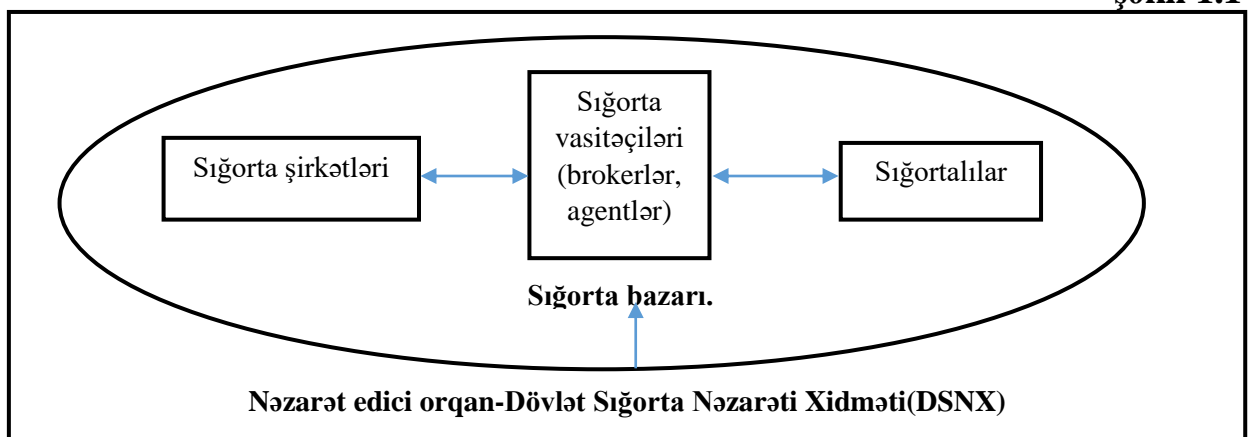
müəssisədə olan zərərin sığortacı tərəfindən müştərək paylaşdırılmasıdır. Bunun əsas səbəbi isə zərərçəkənlərin sığortacı sayından çox olmasıdır.

3. Sığortalama prosesində itkilərin həm ərazi həm də müəyyən zaman kəsiyində bölüşdürülməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.
4. Sığortanın əsas xüsusiyyətlərindən biri də sığorta fonduna ayrılmış vəsaitin sığorta ödənişi formasında qaytarılmasıdır. Sığorta ödənişləri iki formada həyata keçirilir:
 - Netto ödənişlər-mümkün zərərin ödənilməsi üçün təyin olunan ödənişlər;
 - Sığorta təşkilatının saxlanılması üçün nəzərdə tutulan əlavə xərclərdən ibarət olan sığorta tariflərinə əsasən təyin edilən ödənişlər.

Sığorta fəaliyyətinin həyata keçirildiyi və sığorta xidmətlərinin təklif olunduğu yer sığorta bazarıdır. Müasir dövrdə sığorta bazarları iqtisadi sistemdə mühim yerə malikdir. Sığorta bazarı xüsusi pul münasibətlərinin tələb-təklif əsasında formalaşan elə bir sahəsidir ki, burada alqı-satqı obyektində xüsusi xidmətlər-sığorta müdafiəsi çıxış edir.

Sığorta bazarının inkişafının əsasını təkrar istehsal prosesində meydana çıxan fasiləsizliyin təmin edilməsidir. Bu da özünü mənfi hallar nəticəsində dəyən zərərin qarşılınmasında göstərir. Sığorta bazarında cəmiyyətə dəyə biləcək zərərlərdən qorumaq üçün sığorta fondu yaradılır və bölüşdürülür. Sığorta bazarında iştirak edən tərəfləri aşağıdakı şəkildə kimi göstərə bilərik:

şəkil 1.1

Şəkildən də görüldüyü kimi, sığorta bazarının üç əsas iştirakçısı vardır. Bu üç iştirakçı arasında baş verən proseslər əsasında sığorta bazarında sığorta münasibətləri formalaşır. Sığorta bazarına nəzarəti isə Dövlət Sığorta Nəzarəti Xidməti (DSNX) həyata keçirir. Əvvəllər Maliyyə Nazirliyinin tabeçiliyində olan bu qurum, 03.02.2016-cı il tarixli Azərbaycan Respublikası Prezidenti fərmanına əsasən, Maliyyə Nazirliyinin tərkibindən çıxardılaraq, yeni yaranan Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasının tərkibinə verilmişdir.

Dövlət Sığorta Nəzarəti Xidmətinin əsas işi sığorta bazarına nəzarət etmək və onun inkişafına töhvələr verməkdir. DSNX tərəfindən qəbul olunmuş sığorta qanunvericiliyinə aşağıdakı aid edə bilərik:

1. “Sığorta fəaliyyəti haqqında” qanun-Azərbaycan Respublikasında ilk dəfə 1993-cü ilin yanvar ayında Sığorta haqqında qanun Milli Məclis tərəfindən qəbul edilmişdir. Ən son dəyişikliklər isə 2007-ci il dekabr ayının 25-də əlavə edilmişdir və 2008-ci il 15 mart tarixində dərc edilərək qüvvəyə minmişdir.
2. “Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi”-50-ci fəsil sığortaya ayrılmışdır. Burada sığortaya aid 59 maddə vardır. Burada sığortaçının sığorta fəaliyyəti göstərən zaman istinad etməli olduğu məqamlar-sığorta müqaviləsinin forma və məzmunu, sığorta münasibətlərinin subyektivi və obyektləri, təkrarsığorta, sığortaçının sığortalı qarşısında öhdəlikləri, sığorta şəhadətnaməsinin forma və məzmunu, sığorta haqqı, sığorta məbləği və s. haqqında məlumatlar yazılmışdır.
3. “İcbari sığortalar haqqında Azərbaycan Respublikasının” qanunu, “Azərbaycan Respublikasında nəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası haqqında” qanunu və s.
4. “Maliyyə Nazirliyi tərəfindən qəbul edilən normativ sənədlər”-Belə sənədlərin nəzarət edici orqan tərəfindən qəbul edilməsi, sığorta şirkətlərinin maliyyə hesabatlarının düzgün olmasını və beynəlxalq standartlara cavab

verməsinə təmin edir. Qəbul edilən normativ sənədlərə aşağıdakıları misal göstərə bilərik:

- İcbari sığorta növlərinin aparılmasına icazə verilməsi üçün əlavə tələblər;
- İcbari Sığorta Bürosunun iştirakçısı olan sığortaçıların şərti öhdəliklər ehtiyatının formalaşdırılması qaydası;
- Aktuar hesablamaların aparılmasına dair Təlimat;
- Sığorta müqavilələri haqqında hesabat (rüblük və illik);
- Sığorta (təkrarsığorta) əməliyyatları haqqında təcili hesabat (aylıq, rüblük və illik) və s.

Göstərilən bəndlər əsasında sığorta şirkəti öz fəaliyyətini həyata keçirir. Təbii ki, göstərilən qanunlara, normativlərə və s. zamanla dəyişikliklər edilir. Bu sığorta bazarının daimi inkişafda olması üçün lazımı şərtlərdəndir. Bunun üçün sığorta şirkəti öz fəaliyyətini düzgün həyata keçirmək üçün daima dövlət orqanları ilə əlaqədə olmalıdır və qəbul edilən qanunları, normativləri və s. öz fəaliyyətinə tətbiq etməlidir. Bunlardan əlavə sığorta şirkətləri beynəlxalq sığorta şirkətlərinin təcrübəsinə müraciət edərək, öz fəaliyyətlərinə onların təcrübəsini də əlavə etməlidirlər.

Dövlət Sığorta Nəzarəti Xidməti sığorta nəzarətini iki formada həyata keçirir:

1. Qabaqcadan nəzarət-sığortaçılara, təkrarsığortaçılara və sığorta vasitəçilərinə lisenziya verilməsi; sığortaçı və təkrarsığortaçıların rəhbər işçi vəzifələrinə namizədlərinin attestasiyadan keçirilməsi; sığortaçılara müvafiq sığorta növünün aparılmasına icazə verilməsi.
2. Cari nəzarət-Sığortaçılardan, təkrarsığortaçılardan və hüquqi şəxs olan sığorta brokerlərindən hesabatların alınması və təhlili; səyyar yoxlamaların keçirilməsi; sığortalıların, sığorta olunanların və digər maraqlı şəxslərin ərizə və şikayətlərinə baxılması.

Sığorta nəzarəti orqanı sığorta şirkətlərinə bir sıra sanksiyalar tətbiq edə bilər: sığortaçı, sığorta vasitəçisini və onların rəhbər işçilərini inzibati məsuliyyətə cəlb etmək; lisenziyasının qüvvəsini məhdudlaşdırmaq; lisenziya qüvvəsini dayandırmaq; lisenziyasını ləğv etmək.

Sığorta bazarında fəaliyyət göstərən vasitəçilər broker və sığorta agentləri adlanır. Onlar sığorta şirkətinin adından çıxış edərək sığorta müqavilələri bağlayırlar, sığortalılara sığorta qayda və şərtlərini izah edirlər, sığorta hadisəsi baş verən zaman sığortalılara sığorta məbləğini almaq üçün lazım olan sənədlərin hazırlanması üçün onlara yardım edirlər. Brokerlərin agentlərdən ən əsas fərqli cəhəti ondan ibarətdir ki, onlar bir-başa sığortalının adından çıxış edir və onun maraqlarını müdafiə edir. Vasitəçilər gördükləri işlərə görə (məsələn, bağlanan müqaviləyə görə) müəyyən məbləğ alaraq özlərinə qazanc əldə edirlər.

Sığorta şirkəti (sığortaçı) sığorta fəaliyyətini həyata keçirən əsas tərəfdir. Bağlanmış sığorta müqaviləsi əsasında nəzərdə tutulan hadisə baş verdikdə ödənişi məhz sığorta şirkəti həyata keçirir. Ölkə ərazisində sığorta və ya təkrarsığorta fəaliyyəti həyata keçirmək üçün Dövlət Sığorta Nəzarəti Xidməti tərəfindən verilən lisenziya alınması əsas şərt hesab olunur. Lisenziya alan ixtiyari təşkilat hüquqi şəxsdir. Sığorta və ya təkrarsığorta fəaliyyətinin lisenziyalaşdırılması "Sığorta fəaliyyəti haqqında qanunun" V fəslində (Sığorta və təkrarsığorta fəaliyyətinin lisenziyalaşdırılması) öz əksini tapmışdır. Bu fəsil ümumilikdə lisenziyalaşdırmaya aid tələbləri, lisenziya üçün tələb olunan sənədlərin məcmusunu, lisenziya almaq üçün daxil olan müraciətlərə baxılmağı özündə ehtiva edir.

Sığorta şirkəti fəaliyyətini icbari və könüllü əsaslarda həyata keçirir. Onları aşağıdakı kimi izah etmək olar:

1. İcbari sığorta qanun əsasında müəyyən edilir. Bu qanuna əsasən, sığortaçı müvafiq obyektləri sığortalı, sığortalı isə nəzərdə tutulan sığorta

tədiyələrini ödəməlidir. Adətən, icbari sığorta haqqında qanunlar parlament tərəfindən ayrı-ayrı sığorta növləri üzrə müəyyən edilir. İcbari sığorta qanunlarında aşağıdakılar qeyd olunur:

- İcbari sığortaya cəlb edilən obyektlərin siyahısı;
- Sığorta mənfəətinin həcmi;
- Sığorta təminatının norması;
- Sığorta tariflərinin müəyyən edilməsi və differensiasiyası;
- Sığorta tədiyələrinin köçürülməsinin dövrülyü;
- Sığortaçı və sığortalının əsas hüquq və vəzifələri.

Təcrübədə icbari sığortanın tətbiqi əsasən, dövlət sığorta orqanlarına həvalə edilir. İcbari sığorta qanunlarında göstərilən subyektləri başdan-başa əhatə edir. Bu zaman heç bir obyekt sığorta müqaviləsindən kənar qala bilməz. Bunun üçün hər bir sığorta orqanları bütün ölkə ərazisi üzrə sığortaya cəlb ediləcək obyektlərin qeydiyyatı işini aparırlar.

İcbari sığortanın tətbiqi və fəaliyyətdə olması sığorta tədiyələrinin köçürülüb-köçürülməməsindən asılı deyil. Əgər sığortalı ödəniləcək sığorta haqlarını ödəməmişdirsə, onda həmin məbləğ məhkəmə qaydasında tutula bilər. Vaxtında ödənilməyən sığorta tədiyələrinə pulu əlavə olunur. Əgər sığorta hadisəsi baş vermişdirsə, onda sığortaçı sığortalıya sığorta ödənişini verməli və ondan ödəməli sığorta tədiyələrini tutmalıdır.

İcbari sığorta üzrə sığorta təminatı normalaşdırılır. Belə normalar işin sadələşdirilməsi məsələsi ilə əmlakın sığorta qiymətindən hesablanır. Məsələn, kənd təsərrüfatı sığortası ilə sığorta təminatı norması 80% qəbul edilir. Bu o deməkdir ki, sığortalıya ödəniləcək sığorta ödənişi dəymiş zərərin 80%-i həcmində ola bilər.

2. Könüllü sığortada həm qanun əsasında, həm də könüllü şəkildə tətbiq olunur. Belə ki, qanun könüllü sığortaya ötürülən obyektləri və ən ümumi

şərtləri əks etdirir. Konkret şərtlər isə hər bir sığorta şirkətinin özü tərəfindən qəbul edilə və dövlət sığorta nəzarəti tərəfindən təsdiq edilən qaydalar əsasında aparılır.

Ayrı-ayrı sığorta şirkətlərinin sığorta qaydaları bir-birindən fərqlənə bilər. Belə müqavilələrdə könüllülük tam mənasında ancaq sığortalılara şamil edilə bilər. Sığortaçı əgər sığortalının iradəsi qanununa zidd deyildirsə, bu müqavilədən imtina etmək hüququna malik deyildir. Könüllü sığorta hər bir sığortalının mənafeyini, hər bir ölkənin mülki qanunvericiliyi ilə tam həcmdə təmin edir.

Əgər icbari sığortada əmlaklar sığortaya başdan-başa qəbul edilsə, könüllü sığortada qismən cəlb edilə bilər. Məsələn, sığortalı öz təsərrüfatında olan obyektlərin bir neçəsini və yaxud bir obyektin dəyərinin bir hissəsini sığortalamaq hüququna malikdir. Könüllü sığorta sığorta müqaviləsinin məhdudlaşdırılmasını nəzərdə tutur. Bu zaman sığorta müqaviləsində sığortanın başlanma və qurtarma vaxtı mütləq qeyd edilir və sığortalıya həmin müddət ərzində sığorta hadisəsindən dəymiş zərər mütləq ödənilir. Könüllü sığorta ancaq və ancaq növbəti sığorta tədiyəsi köçürüldüyü halda qüvvədə qalır. Növbəti sığorta haqqının köçürülməməsi sığorta müqaviləsinin qüvvədən düşməsi hesab edilir. Bunun üçün könüllü sığorta fasiləsizliyinin ən zəruri şərtlərindən biri sığorta tədiyələrinin vaxtlı-vaxtında ödənilməməsilə bağlıdır.

Könüllü sığortada sığorta təminatının sığorta təminatının səviyyəsi sığortalının arzusundan asılı olaraq müəyyən edilir. Belə ki, əmlak sığortasında sığortalı sığorta məbləğini sığorta qiyməti çərçivəsində müəyyən edə bilər. Şəxsi sığortada isə sığorta məbləği tərəflərin razılığı əsasında müəyyən edilir.

Sığorta şirkətləri dövlət, səhmdar, xüsusi və ya bircə sığorta təşkilatları ola bilər. Sığorta şirkətləri, sığorta fəaliyyətini birbaşa və ya sığorta agentləri və sığorta brokerləri vasitəsilə həyata keçirirlər. Qanunvericiliklə sığorta şirkətlərinin fəaliyyətinə bir sıra sərhədlər qoyulur. Bunun əsas səbəbi isə sığortanın özü-

özlüyündə riskli bir sahə olmasıdır.Yəni,başqa bir riskli sahə ilə məşğul olması sığorta şirkətinə mənfi təsir edə bilər və o öz öhdəliklərini yerinə yetirən zaman çətinliklərlə üzləşə bilər.Buna görə də istehsal,ticarət-vasitəçilik və bank fəaliyyəti sığorta şirkətinin birbaşa fəaliyyət predmeti ola bilməz.

Sığorta şirkətinin təşkil edilməsinin əsas prinsiplərinə aşağıdakıları aid edə bilərik:

1. Sığorta marağının olması prinsipi-sığorta müqaviləsi bağlandıqdan sonra sığorta obyektinin qorunmasından ibarətdir;
2. Riskin sığortalanması prinsipi-risk ümumi şəkildə gözlənilməz hadisələrin baş verməsi ehtimalını ifadə edir.Sığorta,riski ehtimal edən,onu əvvəlcədən görən hadisədir.Sığorta riski qismində tədqiq olunan hadisə onun baş verməsinin təsadüfilik və ehtimallıq prinsiplərinə malik olmalıdır.Bu prinsip özü-özlüyündə bir neçə yerə bölünür:
 - zərərə səbəb olan hadisənin təsadüfi xarakteri;
 - risk nəticələrinin ölçülə bilən olması;
 - riskin idenfikasiyası(yəni,dəqiq tərifi olmalıdır);
 - risklərin çoxluğu və eynicinsliyi və.s ;
3. Ekvivalentlik prinsipi-toplanılan sığorta haqları ilə verilən sığorta ödənişlərinin ümumi həcmnin iqtisadi bərabərliyi;
4. Tərəflərin yüksək etimad prinsipi-müqavilə tərəflərinin bir-birinin vəziyyəti haqqında tam məlumatların ötürülməsidir;
5. Zərərin və onu əmələ gətirən səbəb-nəticə əlaqələrinin olması prinsipi-sığorta hadisəsinin baş vermə səbəbinin dəqiq müəyyənləşdirilməsi;
6. Kontribusiya prinsipi-sığortaçı tərəfindən sığortalıdan eyni sığorta hadisəsi qarşısında bir neçə dəfə sığorta haqqı almasının qarşısını almaq üçün olan prinsipdir.İki dəfə və daha çox sığortalanma zamanı sığorta olunanlar arasında ödənilən məbləğin bölüşdürülməsinə nəzarət etməyə əsaslanır;

7. Subroqasiya prinsipi-Sığortaçıya sığorta ödənişi, yaxud sığorta məbləği ödəyən sığorta olunanın hüququndan ibarətdir.

Sığorta şirkətlərinin əsas funksiyalarına aşağıdakı bəndləri daxil edə bilərik:

1. Analitik funksiyası-bu funksiya özü-özlüyündə sığorta şirkətinin baş verə biləcək hadisələrin əvvəlcədən hesablanması, analiz edilməsi, araşdırılması və s. özündə birləşdirir.
2. Müştəri təhlükəsizliyinin təmin edilməsi funksiyası-sığorta şirkəti fəaliyyətini həyata keçirərkən ilk növbədə öz müştərilərinin etimadını qazanmalı və onların təhlükəsizliyinə tam cavab verməlidir. Təhlükəsizliyin tam təmin edilməsi sığorta şirkətinin reytinginə müsbət təsir edəcək və daha çox müştəri bazasına malik olacaqdır. Müştəri təhlükəsizliyinin təmin edilməsi dedikdə, məsələn, sığorta hadisə baş verdikdə bağlanmış sığorta müqaviləsi əsasında sığorta şirkətinin öz müştərisi qarşısında öhdəliyinə götürdüyü bütün məsələlərə cavab verməsini göstərə bilərik.
3. Sığorta şirkətinin öz təhlükəsizliyini təmin etməsi funksiyası-bu funksiyanın əsası ondan ibarətdir ki, öz öhdəliklərini tam yerinə yetirə bilmək üçün ilk növbədə sığorta şirkəti öz təhlükəsizliyini təmin etməli, baş verə biləcək hər hansı bir mənfi hadisəyə görə əvvəlcədən tədbir almalıdır.

Sığorta şirkətləri yaradılarkən əsas məsələlərdən biri də sığorta fondunun təşkil edilməsidir. Sığorta fondu gözlənilməz vəziyyət nəticəsində dəymiş zərərin qarşılınmasında əsas mənbə kimi çıxış edir. Sığorta fondu sığorta ödənişlərinin və sığorta məbləğlərinin ödənilməsi təminatını müəyyən etmək üçün sığorta şirkətləri tərəfindən yaradılan pul vəsaitləri fondudur. Bu fondun formalaşdırılması mənbələri məcburi və könüllü əsasda hüquqi və fiziki şəxslərdən tutulan ödənişlərdir. Sığorta fondlarının yaradılması sistemi çərçivəsində sığorta fəaliyyətinin iki əsas istiqaməti inkişaf etmişdir:

1. Məcburi şəkildə toplanılan və ictimai istehsalın fasiləsizliyini təmin edən, gözlənilməz vəziyyət nəticəsində əmələ gələn itkini kompensasiya edən dövlət sığortası;
2. Könüllü şəkildə toplanan və sığortanın aparılması nəticəsində mənfəət almağı qarşısına qoyan qeyri-dövlət sığortası.

Maliyyə mexanizmi maliyyə siyasətinin tərkib hissəsi kimi müəssisənin maliyyə münasibətləri sferasında mövcud olan resursların toplanması və istifadəsi formalarının və metodlarının məcmusunu əks etdirir. Maliyyə siyasəti müəssisənin qarşısında duran iqtisadi vəzifələrin reallaşdırılmasına istiqamətlərdən biri də maliyyə mexanizminin formalaşdırılmasıdır. Təcrübi olaraq, maliyyə mexanizmi maliyyənin əhatə olunduğu münasibətlərin sistemidir. Bura maliyyə resurslarının formalaşdırılması, onların bölüşdürülməsi və istifadəsiylə bağlı olan qanunvericilik və normativ aktların sistemi daxildir. Bu formalarda dövlət gəlirlərinin və xərclərinin müəyyənləşdirilməsi, büdcənin təşkili, qiymətli kağızlar bazarının idarə olunması təmin edilir. Maliyyə mexanizmi maliyyə siyasətinin daha çox çevik və dəyişkən bir tərkib hissəsi kimi maliyyənin planlaşdırılmasının və idarə olunmasının həyata keçirilməsini də özündə əks etdirir.

Müəssisələrdə maliyyənin idarə edilməsi maliyyə mexanizmi vasitəsilə baş verir. Ona görə də maliyyə mexanizminin mahiyyəti, maliyyənin idarə edilməsi sistemi və bu sistemə daxil olan hər element öyrənilməli, maliyyə metodu, maliyyə alətləri mütləq araşdırılmalıdır.

Sığorta şirkəti fəaliyyətə başladıqdan sonra onun maliyyə mexanizmi və yaxud pul dövriyyəsi formalaşmağa başlayır və sığorta şirkəti onun səmərəli idarə edilməsi üçün çalışır. Sığorta şirkətlərinin pul dövriyyəsinin onun gəlirləri və xərcləri təşkil edir. Sığorta şirkətlərinin maliyyə mexanizmini digərlərindən fərqləndirən əsas cəhət, onun sosial-iqtisadi təyinatı malik olmasıdır. Bununla əlaqədar olaraq hər dövrdə onların pul dövriyyəsi müxtəlif amillərin təsirinə məruz qalaraq dəyişir. Pul dövriyyəsi bilavasitə sığorta müdafiəsinin təşkili ilə əlaqədar

olub, sığorta kateqoriyasının mahiyyəti vasitəsilə müəyyən olunur. Vəsaitlərin dövriyyəsinin bu hissəsinin əsas xüsusiyyəti onların riskli xassəyə malik olmasıdır. Bu baxımdan sığorta fondunun təşkili bir mənada itkilərin hesablanması ehtimalından ibarətdir. Bunun da hesablanması öz növbəsində statistik məlumatlara və ehtimal nəzəriyyəsinə əsaslanır. Sığorta fondunun bölgüsü il ərzində sığortalı şəxs tərəfindən vurulmuş faktiki itkinin qeydiyyatı vasitəsilə həyata keçirilir. Onun həcmi proqnozlaşdırılmış miqyasdan çox ola bilər. Yaradılan fondun və ehtiyatların sığorta ödənişinin həyata keçirilməsində ümumi məbləğin uzlaşması ehtimalı sığorta sahəsində, maliyyə münasibətlərinin təşkilində öz təsirini göstərir.

Sığorta sahəsində əməliyyatların pul vəsaiti fondularının təşkili və istifadəsi vasitəsilə həyata keçirilməsini araşdırsaq belə bir nəticəyə gələrik ki, bu istiqamətdə yaranan münasibətlər əsasən maliyyə münasibətləridir. Bu münasibətlər qeyri-maddi sahə üçün səciyyəvidir və sığorta xidmətlərinin göstərilməsi ilə əlaqədar milli gəlirin təkrar bölgüsü ilə bağlıdır.

1.2 Sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığının iqtisadi mahiyyəti və əsas amilləri

Hal-hazırda maliyyə dayanıqlığı termini müxtəlif cür izahlara malikdir. Ümumi qaydada maliyyə dayanıqlığı, maliyyə ehtiyatlarının, onların bölüşdürülməsi və istifadəsinin elə vəziyyətidir ki, bu halda mümkün risk səviyyəsi şəraitində ödəmə qabiliyyətinin qorunması şərti ilə mənfəət və kapitalın artımı əsasında müəssisənin inkişafını təmin edir.

Sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığı,onun fəaliyyətinə əlverişsiz amillərin təsiri və iqtisadi konyunkturanın dəyişilməsi zamanı qəbul olunmuş sığorta öhdəliklərini yerinə yetirmək qabiliyyətidir.

Beynəlxalq Sığorta nəzarətçiləri Assosiasiyası(IAIS-International Association of Insurance Supervisors),sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığının təmin olunması məsələsinə belə bir izah vermişdir:“Əyər sığorta şirkətləri,sığortalılar qarşısında üzərlərinə götürdükləri öhdəlikləri tam həcmdə yerinə yetirə bilirlərsə,o zaman onlar,maliyyə dayanıqlığına nail olmuş olurlar”.

Sığorta şirkətinin maliyyə dayanıqlığı,şirkətin aktivləri və öhdəlikləri arasında müsbət fərq və ya başqa bir deyişlə sığorta ehtiyatlarının miqdarı olaraq qəbul edilə bilər.Sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığı əsaslandırılmış sığorta tarifləri,müqavilələr üzrə öhdəliklərin yerinə yetirilməsi üçün kifayət qədər sığorta ehtiyatları,xüsusi vəsaitlər əsasında formalaşır.Sığorta şirkətlərindən gözlənilən,xüsusilə sığorta etdirənlər qarşısında öz üzərinə götürdüyü öhdəlikləri yerinə yetirmək üçün müəyyən ödəmə gücünə malik olmalıdır.Bu səbəblə sığorta şirkəti əsas iki mövzuda öz işini qurmalıdır:

1. Maliyyə tutumu yüksək səviyyədə olmalıdır(tədiyyə qabiliyyəti,öhdəlikləri qarşılama qabiliyyəti,sığorta ehtiyatlarının səviyyəsi və s.)
2. Şirkətin öz üzərinə götürdüyü öhdəlikləri qarşılamağa istəkli olmalıdır.

Tədiyyə qabiliyyəti əmsalı,sığorta şirkətinin maliyyə dayanıqlığının təmin olunmasında əsas yerlərdən birini tutur.Bu əmsal,həm xüsusi kapitalın sığorta şirkətlərinin öhdəliklərinə olan nisbəti və həm də xüsusi kapitalın toplanmış mükafatlara nisbəti kimi müəyyən oluna bilər.Tədiyyə qabiliyyəti əmsalının hesablanmasının bu metodlarında görünür ki,o mənfəətin həcmi və bölgüsündən və həmçinin xüsusi kapitalın artımı və ödənilməsindən asılıdır.Sığorta şirkətlərinin xüsusi kapitalı digər müəssisələrin xüsusi kapitalı ilə eyni mənə kəsb etmir.Çünki,sığorta şirkətlərinin xüsusi kapitalı nəinki bu gün,həm də gələcəkdə

risklərin aradan qaldırılmasını təmin edir. Sığorta şirkətlərinin tədiyyə qabililiyyətliyi əvvəllər sığorta fəaliyyəti baxımından qiymətləndirilməkdə və ziyan ödənişlərinin mükafat gəlirlərini aşmaması lazım olduğuna inanılırdı. Əgər ziyan ödənişləri mükafat gəlirlərini aşarsa bir “dağıntı” yaranırdı. Bu vəziyyət Dağıntı nəzəriyyəsi (Ruin Theory) olaraq adlandırılmışdır. Daha sonra sığorta şirkətlərinin ödəmə qabiliyyətlərinin gücünün sığorta portfelindən çox, investisiya portfelinə söykəndiyi fikri ortaya atılmışdır. Hal-hazırdakı vəziyyətə görə isə sığorta şirkətlərinin ödəmə qabiliyyətinin təkə sadaladığımız portfellərə söykənmədiyi, şirkətin bütün fəaliyyətini əhatə edən bir fakt olduğu fikri yayılmış və rəğbətlə qarşılanmışdır.

Hər hansı bir şirkətin öhdəliklərini qarşılamağa çatacaq qədər aktivinin olması, sahib olduğu daxili ehtiyatlar cəminin xarici ehtiyatlar cəmindən çox olması vəziyyətində maliyyə dayanıqlığının təmin olunması deməkdir. Ancaq sığorta sektorunda bu qayda tək başına bir məna ifadə etmir. Müəyyən bir zaman kəsiyini nəzərə alaraq, sığorta şirkətinin öhdəliklərinin yalnız bir qismi qəti olaraq bilinə bilər. Əlavə olaraq, sözü gedən öhdəliklər hələ ortadan qalxmadan, bunlara hər keçən gün yeniləri də əlavə olunaraq gələcək illərə əks etdirilə bilər.

Sığortaçının maliyyə dayanıqlığını təmin edən əsas amillərdən biri də sığorta təşkilatının sığorta ehtiyatlarına malik olması və xüsusi təminatın (kapitalın) olmasıdır. Xüsusi təminatın (kapitalın) səviyyəsi sığortaçının sığorta ehtiyatları vəsaitləri çatışmadıqda öz öhdəliklərini təmin etmək qabiliyyətinin əlavə mənbəyi hesab edilir. Xüsusi təminat, xüsusi təminat barədə tələblər, xüsusi təminatdan istifadə, xüsusi təminat kimi saxlanılan dəyərlilər barədə müddəalar müvafiq olaraq “Sığorta fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda öz əksini tapmışdır.

Sığorta nəticə etibarilə riskli sahə olduğu üçün, əvvəlcədən görülə bilməyən risklərin ortaya çıxması vəziyyətində şirkətlərin ehtiyatları, üzərilərinə götürdüüyü öhdəlikləri qarşılamada kifayətsiz qala bilər. Bu səbəblə, sığorta

şəhadətnaməsi(polisi) sahiblərinin mənfəətlərini qorumaq məqsədilə,sığorta şirkətlərinin maliyyə vəziyyətinin yetərinə güclü olması vacibdir.Maliyyə dayanıqlığı səviyyəsinin gücləndirilməsinin əsas məqsədi,sığorta şəhadətnaməsi olan sığortalılara qarşı öhdəliklərinin yerinə gətirə bilməmə risklərini ən aşağı risk səviyyəsinə endirməkdir.Qeyd etdiyimiz kimi sığorta şirkətində maliyyə dayanıqlığına nail olunmasında üzərinə götürdüyü öhdəlikləri qarşılamaq əsas yer tutur.Maliyyə dayanıqlığının qeyri-kafi olması isə öhdəliklərin ödənilməsi üçün lazımı aktivlərin olmaması və ya pula çevrilmə(likvidlik) qabiliyyətinin olmamasıdır.

Sığorta şirkətinin maliyyə dayanıqlığına təsir edən xarici və daxili faktorları aşağıdakı cədvəldə göstərə bilərik:

cədvəl 1.1

Xarici faktorlar	Daxili faktorlar
<ul style="list-style-type: none"> -İnflasiya səviyyəsi; -Siyasi vəziyyət; -Qanunvericilikdə dəyişikliklər; -Bazar rəqabətinin güclənməsi; -Ölkənin iqtisadi vəziyyətinin dəyişilməsi; -Təbii fəlakətlərin baş verməsi və s. 	<ul style="list-style-type: none"> -İnvestisiya siyasəti; -Təkrarsığorta bazarından istifadə; -Tarif siyasəti; - “Underwriter” siyasəti; -Düzgün sığorta portfelinin qurulması; -Marketinq siyasəti və s

Xarici faktorlar sığorta təşkilatından asılı olmayan amillərdir.Bu qrupa daxil olan amillər xarici mühitin sığortaçıya təsir etməsinin nəticəsidir.Xarici faktorlardan sığortaçının maliyyə dayanıqlığına ən çox təsir edən inflyasiya səviyyəsidir.İnflasiya prosesi elmi-texniki tərəqqi,istehsalın effektivliyinin artırılması stimullarını məhv edir.Bütün iqtisadi hesablamaları təhrif edərək,inkişaf

perspektivlərini qeyri-müəyyən edir və investisiyaların risklilik səviyyəsini artırır.İnflasiya sığorta işinin hər bir sahəsinə və sığorta ehtiyatlarının vəziyyətinə əhəmiyyətli təsir göstərir.İnflasiyanın sığorta şirkətlərinə təsirini aşağıdakı kimi qruplaşdırıla bilər:

1. Sığorta şirkətinin qəbul etdiyi öhdəliklər ilə ehtiyatlarının uyğunluğu nisbətini inflyasiyanın təsirinə məruz qalır.İlk baxışdan öhdəliklər ilə sığorta ehtiyatlarının qiymətdən düşməsi templəri eyni olduğu üçün ümumilikdə göstərilən nisbət qorunub saxlanması təsəvvürü yaranır.Bu problemi daha ətraflı araşdıran zaman inflyasiya şəraitində öhdəliklər ilə ehtiyatların nisbətini sığorta portfelinin tərkibindən və riskin paylanması tipindən xeyli asılı olduğu görünür.Sığortanın müxtəlif növlərində öhdəliklər və ehtiyatlar arasındakı nisbət dəyişə bilər.Bunun əsas səbəbi isə inflyasiyanın obyektin qiymətinə müxtəlif cür təsir etməsidir.
2. İnflasiyanın təsiri sığortaçının qəbul etdiyi öhdəliklərin müddətindən asılı olaraq müxtəlif olur.Öhdəliklərin kiçik müddətlərdə qüvvədə olması zamanı sığortaçı sığorta şərtləri və tariflərdən real inflyasiya prosesinə uyğunlaşdırmaq imkanına malik olur.Uzun müddət ərzində qüvvədə olan öhdəliklərin isə,çox şey,öhdəliklərin məbləğinin əvvəlcədən müəyyən olunmasından asılı olur.Ödənişlərin məbləği müəyyən olduğu təqdirdə isə sığortaçı investisiya qoyuluşundan daha yüksək inflyasiya gəliri əldə edərək,iddiaları deflyasiya valyutası ilə ödəyir.
3. İnflasiya həmçinin sığorta ehtiyatlarının vəsaitlərinin yerləşdirilməsinə də təsir göstərir.Bu fəaliyyət sahəsindəki inflyasiya sığorta şirkətləri qarşısında digər maliyyə şirkətləri qarşısında yaratdığı eyni problemləri yaradır.İnvestisiya fəaliyyəti üzrə mənfəət normasının inflyasiyanın cari səviyyəsindən daha çox onun templərinin dəyişilməsi ilə əlaqədar olaraq gözlənilən faiz ilə real faizi arasındakı fərqdən asılı olması sığorta təşkilatı üçün daha ciddi problemlər yarada bilər.

4. İnflasiya sığorta şirkətinin investisiya gəlirinə öhdəliklərin indeksləşdirilməsi əsas kimi təsir göstərir. İnflasiya templərinin əvvəlcədən dəqiqliklə qiymətləndirilməsi qəliz olduğu üçün sığortaçının investisiya əməliyyatları üzrə real mənfəəti mənfi saldolu ola bilər.
5. İnflasiya sığortaçının ehtiyatlarına da öz təsirini göstərir. Bu dövrdə sığortalıların getdikcə sığortadan uzaqlaşmasının qarşısını almaq üçün bir sıra metodlardan istifadə olunur. Bunlardan biri də sığortalıların sığortaçının mənfəətində iştirakının stimullaşdırılmasıdır. Bu məqsədlə bonusların toplanması üçün xüsusi fond yaradıla bilər (məsələn, sığorta olunanlar fondu).

Daxili faktorlar isə şirkət daxili olan və bir-başə sığortaçının fəaliyyətinə təsir göstərən amillərdir.

İnvestisiya siyasəti sığorta şirkətlərinin qeyri-sığorta fəaliyyəti məşğul olması deməkdir. Şirkətinin investisiya fəaliyyəti qanunla müəyyən edilir. Şirkət investisiyalarını aşağıdakı bölmələr üzrə həyata keçirə bilər:

- Dövlət qiymətli kağızları;
- Bank hesablarındakı pul vəsaitləri;
- Daşınmaz əmlak;
- Qeyri-dövlət qiymətli kağızları;
- Digər hüquqi şəxslərin nizamnamə kapitalına qoyulmuş vəsaitlər
- Öz işçilərinə borc verilməsi və s.

Təkrarsığorta bazarından istifadə zamanı sığorta şirkəti öz üzərinə götürdüyü riski bölüşdürür və öz itkilərini azaldır. Buda öz növbəsində onun işinə müsbət təsir göstərir.

Həyata keçirilən tarif siyasəti sığortaçının maliyyə dayanıqlığı üçün bu siyasətin rolu onun maliyyə ehtiyatlarının əsas mənbəyinin-sığorta haqlarının olmasıdır ki, onların da həcmi sığorta müqavilələrinin sayından, sığorta məbləğlərinin miqdarından və sığorta tariflərinin kəmiyyətindən asılıdır. Beləliklə

bir çox hallarda sığorta təşkilatının gəlirlərinin kəmiyyəti sığorta tariflərinin miqdarından asılıdır. Sığorta tariflərinin qiymətlərinin dəyişdirilməsi, sığortaçı tərəfindən əvvəlcədən müəyyən olunmalıdır. Əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldiyi, sahibkarlıq gəlirlərinin artdığı bir dövrdə sığorta tarifləri artırılmalı, iqtisadiyyatın gerilədiyi dövrdə isə sığorta tarifləri aşağı salınmalıdır. Bu cür siyasət sığorta şirkətinə müsbət təsir edər və öz müştəri bazasını itirmək problemi ilə üz-üzə qalmaz.

“Underwriter” siyasəti sığorta müqavilələrinin bağlanması ilə əlaqədar olan siyasətdir. Maliyyə dayanıqlığının təmin edilməsi məqsədilə sığortaçılar bağlanılacaq müqavilələr üzrə sığorta riskinin dərəcəsini diqqətlə müəyyən etməli, sığorta hadisələrinin baş vermə ehtimalını, gözlənilən zərərin maksimum məbləğlərini hesablamalı və onlardan asılı olaraq verilmiş obyektin sığorta edilməsinin bu cür sığortanın şərtlərinin mümkünlüyü barəsində qərar qəbul etməlidir.

Sığorta şirkətinin sığorta çantası formalaşdırmasının əsas məqsədi ondan ibarətdir ki, orada gözlənilən risk səviyyəsi ən aşağı, gözlənilən gəlir səviyyəsi ən yuxarı olsun. Bunun ən yaxşı üsulu diversifikasiyalaşmış (şaxələnməmiş) çantanın qurulmasıdır. Əsas olan bir cəhət isə sığorta çantası maliyyə alətləri vasitəsilə ilə formalaşdırılsın və şirkətin maliyyə dayanıqlığına kömək etsin.

Diversifikasiyalaşmış sığorta portfelinin qurulması maliyyə dayanıqlığının təmin edilməsində mühim əhəmiyyət kəsb edir. Sığorta şirkətləri özündə klassik, kombinəlanmış və ixtisaslaşmış sığorta çantalarını ehtiva edən ideal sığorta modeli tətbiq edir və araşdırır. İdeal sığorta portfelini aktiv model hesab olunur və özündə yüksək olmayan tarifləri (2.5%-13%), sabit gəlir (17.5%), orta risk dərəcəsi və yüksək ödəniş səviyyəsi ilə (90%) fərqlənirlər.

Marketinq siyasəti müasir şəraitdə istənilən müəssisə üçün vacib elementlərdən biri sayılır. Sığorta şirkətinin marketinq strategiyasının və

taktikasının əsasını sığorta şirkətinin sığorta bazarında payının artırılması, tələbat dinamikasına nəzarətin həyata keçirilməsi, bazar və sığorta etdirən şəxslərin tələbatlarının dəyişilməsinə, sığortanın idarə olunması şərtlərinə müvafiq olaraq şirkət biznesinin, strateji proqramlarının və rəqabətli mübarizənin taktikasının vaxtı-vaxtında uyğunlaşdırılmasından ibarətdir. Sığorta şirkətlərində marketing sistemi bir sıra elementlərdən ibarətdir. Bunları aşağıdakı kimi qruplaşdırma bilərik:

1. İqtisadi istehsalat-satış bazarının tədqiq edilməsi və zəruri informasiyanın toplanması və təhlili, rəqib şirkətlərin fəaliyyətinin öyrənilməsindən ibarət olan tədqiqatlar.
2. Xidmət çeşidlərinin təyin edilməsinin təkmilləşdirilməsi-təklif olunan hər bir sığorta növünün formasının keyfiyyətli şəkildə toplanmasının təyin edilməsi, sığorta xidmətini bazara daxil olması sahəsində qiymət siyasətinin seçimini daxil etməklə sığorta xidmətləri çeşidlərinin seçimi və satışının planlaşdırılması.
3. Satış bazarlarının seçilməsi-bu bazar kanallarının seçimi təşkil olunmuş satış bazarları şəbəkəsi vasitəsilə satışın həyata keçirilməsi, satış dinamikasının təşkili və hesablanması, şirkət şöblərinin büdcə və faizlərinin təyin olunması, satış bazarında olan iştirakçıları ilə sağlam əlaqələrin qurulması.
4. Kütləvi informasiya vasitələrindən istifadə-ekspertin və ya tanınmış nüfuzlu şəxsin radio və televizor vasitəsilə çıxışlar etməsi, reklam çarxlarından istifadə edilərək potensial müştərilərə məlumat vermək. Müasir dövrdə sosial şəbəkələrdən istifadə daha çox ön plana çıxır. Bunun başlıca səbəbi sosial şəbəkələrdən istifadə çox böyük maddi xərclər tələb etmir, həm də sosial şəbəkələr vasitəsilə daha çox insana nüfuz etmək şansı vardır.

1.3 Sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığının idarə olunmasına metodoloji yanaşma

Hər bir sığorta şirkəti maliyyə dayanıqlığının idarəsinə diqqət yetirir və bu yolda müəyyən addımlar atır. Sığorta şirkətlərində maliyyə dayanıqlığının idarə olunmasında bir sıra metodlardan, əmsallardan və s. istifadə olunur.

Təcrübə göstərir ki, sığorta müəssisələrinin maliyyə dayanıqlığı bir növ onun sıxışdırılması sualı ilə təşəkkül tapır. Belə ki, qeyri-stabil bazar şəraitində müflisləşmə sığorta edənin təsərrüfat-maliyyə fəaliyyətinin nəticəsi kimi çıxış edə bilər. Belə bir şəraitdə sığorta şirkətinin maliyyə vəziyyətinin təhlili əhəmiyyət kəsb edir. Belə təhlil sığorta şirkəti üçün, onun kommersiya tərəfdarı üçün və müştərisi sığorta şirkəti olan banklar üçün, həmçinin sığorta şirkətinin özünü qiymətləndirməsi və onun törəmə təşkilatlarının təhlili üçün böyük maraq kəsb edir.

Maliyyə dayanıqlığının təmin edilməsi probleminə iki aspektdə baxmaq olar:

1. Hər hansı ildə vəsaitin defisitliyinə inam sisteminin müəyyənləşdirilməsi. Sığorta şirkətinin vəsaitinin defisitlik dərəcəsi sığorta portfelindən çox asılıdır.
2. Keçən tarix müddətində gəlirlərin məsrəflərə olan nisbəti.

Sığorta şirkətinin maliyyə dayanıqlığının idarə edilməsi üçün istifadə olunan mühim amillərdən biri sığorta əməliyyatlarının rentabelliyidir. Aşağıdakı düstur vasitəsilə hesablanır:

$$R = \frac{\text{balans mənfəəti}}{\text{gəlir}} \times 100$$

Sığorta şirkətlərinin fəaliyyətinin qeyri-məhsuldar dövründə gəlir yaranmır, mənfəət isə vəsaitlərin yenidən bölüşdürülməsi, yəni digər istehsal sferalarında yaranan zəruri və əlavə məhsulun hesabına formalaşır. Buna görə də sığorta əməliyyatlarının rentabelliği gəlirlilik səviyyəsi göstəricisi kimi, məhz müəyyən müddətdə mənfəətin ümumi məbləğinin həmin dövrdə ödənişin məcmu məbləğinə nisbəti kimi müəyyənləşdirmək daha effektiv olardı.

Rentabellik əmsalından əlavə sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığının idarə olunmasında başqa əmsallarda istifadə olunur. Onları aşağıdakı kimi qruplaşdırma bilirik:

1. Sığorta ehtiyatlarının səviyyəsi- Sığorta ehtiyatlarının dərəcəsi sığortaçının sığorta ödənişlərini həyata keçirməyin əsas mənbəyidir və bağlanmış sığorta müqavilələri üzrə onun öhdəliklərinin kəmiyyətini əks etdirir. Sığorta ehtiyatlarının miqdarı və strukturu sığorta təşkilatının götürdüyü öhdəliklərə ciddi sürətdə müvafiq olmalıdır ki, gələcəkdə veriləcək sığorta ödənişlərini təmin edə bilsin. Sığorta ehtiyatlarının tərkibinə texniki ehtiyatlar və qarşılıqlı tədbirlər fondu daxildir. Texniki ehtiyatlara qazanılmamış mükafatlar ehtiyatı və zərərlər ehtiyatı aiddir. Zərərlər ehtiyatı isə öz növbəsində bildirilmiş, lakin tənzimlənməmiş zərərlər ehtiyatından və baş vermiş, lakin bildirilməmiş zərərlər ehtiyatından ibarətdir.
2. İnvestisiya üzrə gəlirlərin səviyyəsi- investisiya üzrə gəlirlərin qazanılmış sığorta haqqlarına nisbəti.
3. Permanent kapitalın səviyyəsi- bütün uzunmüddətli kapitalın sığorta şirkətinin aktivlərində olan payını əks etdirir. və aşağıdakı düstur vasitəsilə hesablanır:

$$\text{Per.kap.səviyyəsi} = \frac{\text{xüsusi kapital} + \text{sığorta ehtiyatları} + \text{uzunmüddətli öhdəliklər}}{\text{bütün aktivlər}}$$

Bu düstur uzunmüddətli perspektivdə sığorta şirkətinin maliyyə imkanını və etibarlılığını göstərir.

4. Məşhur rus alimi Konşin tərəfindən keçən əsrin ortalarında təklif olunan və demək olarki sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığı üçün təklif olunan ilk düsturu bu bölməyə aid edə bilərik. Düstur aşağıdakı kimidir:

$$\frac{\text{gəlirlər} + \text{ehtiyatlar}}{\text{xərclər}} \geq 1$$

Bu düsturda görüldüyü kimi sığortaçının maliyyə dayanıqlığında əsas üç yeri onun gəlirləri, ehtiyatları və xərcləri tutur. Bu üç faktorun müəyyən bir sistem şəklində idarə edilməsi sığorta şirkətinin maliyyə dayanıqlığında mühim əhəmiyyət kəsb edir.

Sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığının inkişafı üçün onun qeyri-sığorta fəaliyyətinə diqqət ayırmaq və lazımdır. Sığorta şirkəti sığortaçıdan aldığı mükafat məbləğini fond bazarında əlverişli investisiya layihələrinə yerləşdirməyi özünə öhdəlik götürür. Sığorta şirkətinin investisiya fəaliyyəti ilə bilavasitə, yaxud dolayısı əlaqədar sığorta edənin əsas investisiya risklərinə aid etmək olar:

- aktivlərin qiymətləndirilməsilə şərtləşən aktivlərin qeyri-adekvat qiymətləndirilməsi riski;
- aktivlərin qiymətdən düşməsi riski;
- öhdəliklərə aktivlərin uyğun gəlməməsi riski;
- aktivlərin qeyri likvidlik riski;
- gəlirlilik norması riski;
- iştirak riski;
- maliyyə alətlərindən istifadə riski;
- qanunvericiliyin dəyişməsi riski;
- vaxt riski;
- sığorta şirkətinin idarə olunması konsepsiyası riski;

➤ marketinq strategiyası riski.

İnvestisiya gəliri – sığorta əməliyyatlarının aparılmasından alınan mənfəətdən başqa sığorta edənin mənfəətinin əlavə mənbəyidir. Mənfəətli investisiya fəaliyyətinin nəticəsində tarif dərəcəsinin strukturunda nəzərdə tutulmuş gəlir dərəcəsi azalır.

İnvestisiya gəliri – İRİS əmsalıdır, onun köməyi ilə faizdən gəlirlər, dividendlər və il ərzində investisiyalaşdırılan aktivlərin orta səviyyəsi ilə daşınmaz əmlak müqayisə olunur. Bu əmsal aşağıdakı şəkildə hesablanır:

$$\text{İnvestisiya gəlir əmsalı} = \frac{\text{investisiya üzrə gəlir}}{\text{orta hesabla investisiyalaşmış aktivlər}}$$

Bu əmsalı hesablayarkən bölünənə faiz, dividend, şirkətin daşınmaz əmlakının icarəsinə görə alınan renta haqqı və investisiyadan başqa gəlirlər daxil edilir. İlin əvvəlinə və ilin sonuna investisiyanı toplayıb bu məbləği 2-yə bölmək yolu ilə hesablanır.

İnvestisiya gəliri əmsalı qiymətli kağızlar portfelindən daxilolmaların səviyyəsinin uyğunluğunun ölçülməsini təmin edir. Bu əmsal şirkətin investisiya mənzərəsinin bütövlüyünü tam əks etdirmir. İqtisadçı – analitiklər investisiya gəlirinə təsir edən digər iki amili də vurğulayırlar. Qiymətli kağızların məzənnəsinin dəyişilməsi bazarda müxtəlif amillərin təsirinə cavab kimi səhmlərin və istiqrazların məzənnəsi tərəddüd edir. Faiz məzənnəsinin artması istiqrazların cari məzənnə dəyərinin azalmasına səbəb olur. Fond birjasında düşmə səhmlərin dəyərinin azalmasına səbəb olur. Qiymətli kağızların məzənnəsinin artması, yaxud azalması investisiya gəlirinə təsir edəcəkdir.

Əsaslı daşınmaz əmlakın dəyərinin artması, yaxud azalması kapital daşınmazın dəyərinin dəyişilməsi əmsalı kapital dəyişməz əmlakın reallaşmış,

reallaşmamasından asılı olmayaraq onun dəyərinin dəyişilməsi nəticəsində gəliri və yaxud zərəri mühasibat kitabında bilavasitə qalıq hesabına yazılır, investisiya üzrə gəlir hesabında onlar əks etdirilmir. Bu mühasibat üsulu investisiya gəlirinin ümumi həcminə təsir edir

Qeyd etdiyimiz məqamlardan əlavə sığorta şirkətinin maliyyə dayanıqlığının idarə olunmasında onun topladığı sığorta haqları, ödədiyi sığorta ödənişləri, gəlir və xərcləri mühim yer tutur.

II FƏSİL. SİĞORTA ŞİRKƏTLƏRİNİN MALİYYƏ DAYANIQLIĞININ TƏMİN OLUNMASININ TƏHLİLİ VƏ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

2.1 Sığorta şirkətlərində pul axınlarının maliyyə mexanizminin əsas xüsusiyyətləri

Digər müəssisələrdə olduğu kimi sığorta şirkətlərində müvafiq pul dövriyyəsi var. Sığorta işinin xarakterinə uyğun olaraq sığortaçının pul dövriyyəsi giriş və çıxış axınları formasında əmələ gəlir.

1. Giriş axınları-özünü əsasən sığorta və təkrar sığorta fəaliyyətindən daxil olan sığorta tədiyyələri, komisiyon haqları, subroqasiya gəlirləri, qeyri-sığorta fəaliyyətindən daxilolmalar şəklində ifadə edir.
2. Çıxış axınları-sığorta ödənişlərinin həyata keçirilməsi, təkrar sığorta çıxış haqları, investisiya qoyuluşları, idarəetmə xərclərinin maliyyələşdirilməsi şəklində ifadə edir.

Praktiki baxımdan sığorta şirkətlərinin pul dövriyyəsi iki müstəqil pul axımını birləşdirir:

1. Bilavasitə sığorta müdafiəsi ilə bağlı olan pul dövriyyələri. Bu özü-özlüyündə iki mərhələyə bölünür:
 - I mərhələdə sığorta fondu yaradılır və istifadə edilir;
 - II mərhələdə sığorta fondu mənfəət əldə etmək məqsədilə investisiyaya yönləndirilir.
2. Sığorta işinin təşkili ilə bağlı olan pul dövriyyələri.

Sığortaçının pul dövriyyəsinin qeyd olunan hər bir elementi müxtəlif iqtisadi və hüquqi amillərin təsiri altında formalaşır və özünəməxsus sosial-iqtisadi mahiyyəti vardır. Bilavasitə sığorta müdafiəsi ilə bağlı pul dövriyyələri sığortanın mahiyyəti ilə əlaqədardır. Bu dövriyyələrin xüsusiyyəti sığortaçının pul axınlarının ehtimal riskli xarakterindən qaynaqlanır.

Sığorta fondunun yaranmasının əsası kimi zərər ehtimalı çıxış edirsə, sığorta fondunun istifadəsinin əsası kimi isə konkret təsərrüfat ilində sığortalıya dəymiş faktiki zərər məbləği çıxış edir. Bu baxımdan sığorta fondunun yaradılması ehtimalı ilə sığorta fondundan verilən faktiki ödənişlər üzrə faktiki tələbatlar arasındakı uyğunsuzluq sığortaçının maliyyə fəaliyyətinin təşkilində özünəməxsus xüsusiyyətləri yaratmış olur.

Sığorta şirkətinin pul resurları pul axınlarında önəmli yerə malikdir. Sığorta şirkətinin pul axınlarını aşağıdakı kimi göstərə bilərik:

1. Xüsusi kapital:

- Nizamnamə kapitalı;
- Bölüşdürülməmiş mənfəət;
- Ehtiyat kapital;
- Məqsədli daxilolmalar;
- Ehtiyat kapital;
- Əlavə kapital-yığım fondu və sosial sfera üzrə fondlar.

2. Cəlb olunan kapital:

- Sığorta ehtiyatları-texniki ehtiyatlar, həyat sığortası üzrə ehtiyatlar, xəbərdar edici tədbirlər ehtiyatları.
- Kreitor borcları;
- Alınmış kreditlər.

Bundan əvvəlki fəsildə də qeyd etdiyimiz kimi sığorta ehtiyatlarının səviyyəsi sığortaçının maliyyə sistemində əsas yerlərdən birini tutur və maliyyə

dayanıqlığının əldə olunması üçün vacib elementlərdən biridir. Sığorta ehtiyatları formalaşdırılmadan sığortaçının təsərrüfat maliyyə fəaliyyətinin səmərəliliyinə nail olunması qeyri-mümkün olar. Sığortaçının iqtisadiyyatın ən mühüm xarakterik cəhəti bu şirkətlərdə cəlb edilmiş vəsaitlərin xüsusi çəkisinin öz kapitalından üstün olmasında ifadə olunur. Başqa sözlə, sığorta şirkətlərinin özünün maliyyələşdirmə prinsiplərinin reallaşdırılması cəlb edilmiş vəsaitlərdən nə cür istifadə edilməsində, yəni risk menecmentindən bilavasitə asılıdır. Sığortaçının maliyyəsinin təşkilində məqbul həcmdə sığorta fondunun yaradılması kafi şərt hesab olunur. Belə ki, sığorta fondunun həcmi nə qədər böyük olarsa, sığortaçının maliyyə dayanıqlığı bir o qədər yüksək olar. Bazar şəraitində sığortaçının fəaliyyəti nəinki təkcə xərclərin maliyyələşməsində, eyni zamanda müəyyən mənfəət əldə edilməsindən bilavasitə asılıdır. Sığorta təşkilatı yüksək mənfəət ardınca qaçmamalıdır. Çünki bu sığortanın ekvivalentlik prinsipinə zidd olmuş olar. Digər tərəfdən sığorta sistemində mənfəət anlayışı şərti mahiyyət daşıyır. Belə ki, sığorta şirkətləri milli gəlir yaratmır, onun bölüşdürülməsində iştirak edirlər. Lakin təcrübədə bəzən sığorta şirkətləri çox böyük həcmdə mənfəət əldə edirlər.

Bu baxımdan əldə edilən mənfəət dedikdə sığorta müddəti ilə bağlı gəlirlərin xərclərdən artıqlığını ehtiva edən müsbət maliyyə nəticələri başa düşülür. Sığortaçının müsbət maliyyə nəticələrinin, mənfəətin əsas hissəsi onun qeyri sığorta fəaliyyətindən formalaşmış olur. Baxmayaraq ki, sığorta şirkətlərinin əsas vəzifəsi böyük sosial əhəmiyyət kəsb edən sığorta xidmətinin göstərilməsindən ibarətdir, o, investisiya fəaliyyəti ilə üzvü qarşılıqlı əlaqədə olur. Çünki bir tərəfdən investisiya fəaliyyətinin maliyyənin əsası kimi sığorta fondu çıxış edirdisə, ikinci tərəfdən investisiya fəaliyyətindən əldə edilən mənfəət sığorta əməliyyatlarının maliyyələşdirilməsinə yönəldilə bilər. Sığorta şirkətlərində aşağıdakı müxtəlif təyinatlı fondlar yaranır:

1. Ehtiyat kapitalı.
2. Nizamnamə kapitalı.

3. Amortizasiya fondu.
4. Cari daxilolmalar fondu.
5. Riskli sığorta fondu üzrə ehtiyat fondu.
6. Həyat sığortası üzrə sığorta aktları fondu.
7. Qabaqcadan xəbərdaredici tədbirlər fondu.
8. Əmək ödənişi fondu.
9. İqtisadi stimullaşdırma fondu (sığortanın inkişaf fondu, sosial-mədəni tədbirlər fondu, maddi stimullaşdırma fondu).

Hər təşkilatda olduğu kimi sığorta təşkilatlarında da onun gəliri və xərc onun pul axımlarında mühim yerə malikdir.

Sığortaçı tərəfindən sığorta qanunvericiliyi ilə qadağan olunmayan fəaliyyətin həyata keçirilməsi nəticəsində əldə edilən vəsait üzrə toplanmış məbləğ, sığortaçının gəliri adlanır. Sığorta şirkətinin gəlirlərini aşağıdakı kimi göstərə bilərik:

1. Sığorta mədaxili:
 - Sığorta müqaviləsi üzrə toplanan sığorta haqqları;
 - Sığorta ehtiyatlarının qaytarılma məbləği;
 - Komissiya mükafatları;
 - Sığortaçı tərəfindən sığorta ödənişləri üzrə payların ödənilməsi;
 - İşlərin həyata keçirilməsinə yönəldilən vəsaitlərin qənaəti;
 - Sığorta ödənişlərini, sığorta ehtiyatlarına daxil edilən hesablaşmaları və yenidən sığortaya təqdim edilən müqavilə üzrə sığorta haqqlarını nəzərə almaqla yenidən sığorta gəlirləri.
2. Digər fəaliyyətdən əldə olunan sair gəlirlər:
 - Əsas fondlar və digər aktivlərin realizəsindən əldə olunan gəlirlər;
 - İcarə haqqı;
 - Debitor borclar üzrə məbləğ;
 - Hesabdan silinən kreditor borclar;

- Qanunvericiliklə qadağan olunmayan fəaliyyətdən əldə olunan gəlirlər.

Gəlirlər öz növbəsində mənbəyindən asılı olaraq üç qrupa bölünür. Bunlar aşağıdakılardır:

1. Sığorta əməliyyatlarından əldə olunan gəlirlər-sığortaçının gəlir bazasının və büdcəsinin təşkilinin əsasını təşkil edir. Bu gəlirlərin əsas mənbələrindən biri sığorta etdirənlərdən toplanmış sığorta haqqları və ya bir-başa sığorta müqaviləsi üzrə olan sığorta mükafatlarıdır. Sığorta mükafatlarının toplanması obyektiv amillərdən asılı olur. Bu amillərə bazar şəraitini, inflasiya sürətini, qanunvericilik və normativ bazanı, vergi tətbiqi sistemini, bazarda inhisarlaşma səviyyəsini, dövlətin sosial müdafiəsinin inkişaf səviyyəsini misal olaraq göstərə bilərik. Bu amillərin təsiri sığorta şirkətinə daxil olan tədiyyələrin səviyyəsini artırma və ya azalda bilər.
2. İnvestisiya gəlirləri-sığorta şirkətlərinin investisiya fəaliyyəti bir-başa sığorta ilə əlaqədar deyildir. O, sığorta etdirən şəxslərin sığorta haqqlarının kapital qoyuluşu mənbəyi kimi istifadə olunmasına əsaslanır. Müəyyən vaxt ərzində sığortaçının sərəncamında qalan sığorta mükafatları müəyyən olunmuş qaydalar üzrə investisiyaya yatırılır və sığorta şirkətlərinin investisiya gəlirlərini təşkil edir.
3. Sığorta əməliyyatları ilə əlaqədar olmayan fəaliyyət növlərindən əldə olunan gəlirlər-bunlara aşağıdakıları aid edə bilərik:
 - Depo mükafatlarına hesablanan faizlərin məbləği;
 - Reqress qaydasına uyğun olaraq əldə edilən məbləğlər;
 - İcarədən əldə olunan gəlirlər;
 - Sığorta ehtiyatlarının qaytarılma məbləği;
 - Konsultasiya, tədris və s.

Sığorta şirkətləri maliyyə hesabatlarında gəlir bölməsini aşağıdakı kimi göstərirlər:

cədvəl 2.1

Gəlirlər	Məbləğ
Əsas əməliyyat gəlirləri:	
birbaşa sığorta üzrə sığorta haqları	
təkrarsığorta üzrə təkrarsığorta haqları	
sığorta ödənişlərində təkrarsığortaçıların payı üzrə	
Təkrarsığortaya verilmiş müqavilələr üzrə komissyon muzzdlar üzrə	
Xalis sığorta ehtiyatlarının dəyişməsi(müsbət və ya mənfi)	
İnvestisiya gəlirləri üzrə	
Subroqasiya gəlirləri	
Sair gəlirlər	
CƏMİ GƏLİRLƏR	

Sığorta şirkətləri fəaliyyətini həyata keçirərkən müəyyən xərclər ilə üzləşir.Yəni,sığorta müdafiəsini həyata keçirən zaman müəyyən itkilər meydana gəlir və bunlar sığorta şirkətinin xərcləri adlanır.Sığorta xərclərinin tərkibi və strukturu iki qarşılıqlı əlaqədə olan iqtisadi prosesi müəyyənləşdirir:

1. Sığorta işinin təşkili ilə bağlı olan fəaliyyətin müəyyənləşdirilməsi üzrə xərclər.
2. Sığortalılar qarşısında öhdəliklərin yerinə yetirilməsi ilə bağlı olan xərclər.

Sığorta şirkətlərinin xərclərini aşağıdakı kimi qruplaşdırıa bilərik:

1. Sığorta ödənişləri və məbləğlərin verilməsinə görə xərclər:
 - Sığorta ödənişləri;

- Sığorta məbləğləri;
- Alış məbləğləri.

2. Ehtiyat fondları:

- Riskli sığorta növləri üzrə ehtiyatlar;
- Həyat sığortası üzrə ehtiyatlar.

3. Primitiv tədbirlər fondu:

- Yanğından müdafiə xərcləri və s.

4. İşlərin aparılmasına çəkilən xərclər:

- Akvizasiya xərcləri-əsasən,yeni bağlanmış sığorta müqavilələri ilə əlaqədar olan xərclərdir.Bu xərclərə akvizasiya normaları,tibbi baxış və s. üzrə xərclər daxildir.Akvizasiya xərcləri yeni sığorta növləri və məhsulların tətbiq olunduğu dövrlərdə artır.
- İnkasso xərcləri-tədiyyələrin toplanması və sığortalılara xidmət göstərilməsilə əlaqədar olan sığorta işçilərinə əmək haqqı xərclərini nəzərdə tutur.Adətən,inkasso xərcləri bilavasitə sığorta hadisələrindən asılı olur və bir-başə xarakter daşıyır.
- Ləğvetmə xərcləri-hər bir konkret sığorta növü üzrə müəyyən edilir.Bu xərclərə ekspertlərin nəqliyyat xərcləri,bu hadisəylə əlaqədar poçt-telqraf,bəzən məhkəmə xərcləri aid edilir.
- İdarəetmə xərcləri-inzibati idarəetmə heyətinin əmək haqqı xərclərini və inzibati təsərrüfat xərclərini özündə birləşdirir.Bu xərclərin səviyyəsi retrospektiv qaydada keçən illərin təcrübəsi əsasında bu xərclərin brutto stavkadakı çəkisinə uyğun tətbiq edilir.

5. Sığorta fəaliyyəti üzrə sair xərclər-sığorta təşkilatlarının təkrarsığortaya qəbul etdiyi müqavilələr üzrə ödədiyi təkrarsığorta komisiyon mükafatları,sığortaçı tərəfindən ödənilən sığorta ödənişlərində təkrarsığortaçının ödənişində olan payının ödənilməsi xərcləridir.Bu xərclərə misal olaraq faiz xərclərini,qeyri-maddi aktivlərdən və digər materiallardan gələn zərəri,vergi ödənişlərini,sosial xərcləri və s. göstərə bilərik.

6. Gəlirdən çıxılmayan xərclər-bunlara misal olaraq,qeyri-kommersiya fəaliyyəti ilə bağlı olan xərcləri,fiziki şəxsin fərdi istehlak və ya əmək haqqının alınması ilə bağlı olan xərcləri,qanunvericiliklə müəyyən edilmiş normadan artıq ayrılmış sığorta ehtiyatlarını və s. göstərə bilərik.

Sığorta şirkətləri maliyyə hesabatlarında xərc bölməsini aşağıdakı kimi göstəririlər:

cədvəl 2.2

Xərclər	Məbləğ
Əsas əməliyyat xərcləri:	
sığorta ödənişləri və sığorta məbləğləri üzrə	
qaytarılan sığorta haqları üzrə	
tənzimləmə xərcləri	
təkrarsığortaya verilmiş sığorta haqları üzrə	
qarşısız alınma tədbirləri fonduna ayırmalar üzrə	
sığorta fəaliyyəti üzrə sair xərclər	
İşlərin aparılması xərcləri	
Sair xərclər	
CƏMİ XƏRCLƏR	

Qeyd etdiyimiz məqamlar üzrə sığorta şirkətlərində pul axımları formalaşır.Pul axımlarının formalaşmasından daha önəmli olan onun effektiv idarə edilməsidir.Müasir dövrdə pul axımlarının idarəedilməsi maliyyə planlaşdırılması və maliyyə nəzarəti ilə həyata keçirilməsi məqsədə uyğun hesab edilir.Planlaşdırılma və nəzarət idarəetmənin vacib elementləri sayılırlar və onlar gələcəkdə yerinə yetiriləcək fəaliyyətin müəyyən olunmasında əsas faktor kimi çıxış edirlər.

Sığorta şirkətlərinin pul axınlarının səmərəli idarə edilməsində maliyyə planlaşdırılması mühim yer tutur. Bu cür planlaşdırma sığorta şirkətinin pul axımlarının gələcək istiqamətinin müəyyənləşdirilməsində prioritet rol oynayır. Sığorta şirkətlərinin istifadə etdiyi maliyyə planlarına aşağıdakıları aid edə bilərik:

1. Fəaliyyətin ilk ilində qanunvericiliyə uyğun olaraq tərtib olunan biznes-plan. Bu plan təşkilatın bütün fəaliyyət sahələrini əhatə edir və özündə aşağıdakı bölmələri birləşdirir:
 - Nəticələr;
 - Şirkət haqqında məlumatlar;
 - Sığorta haqlarının daxil olması;
 - Təkrarsığorta planı;
 - Sığorta ehtiyatlarının yerləşdirilməsi planı;
 - Gəlir və xərclər balansı;

Biznes-plan bir tərəfdən həm ciddi analitik maliyyə sənədidir, həm də müəyyən mənada, sığorta təşkilatının reklam vasitələrindən biridir. Buna görə də onun dəqiq işlənilib hazırlanması lazımdır. Biznes-planın tərtib olunması ilə həlli mümkün olan əsas vəzifələrə aşağıdakıları aid edə bilərik:

- mövcud iqtisadi şəraitdə sığortaçının xidmətlər növünün inkişafının müəyyənləşdirilməsi;
- sığorta xidmətlərinin təşkili və realizəsi üzrə mümkün xərclərin müəyyən olunması;
- bazar və sığortaçı xidmətlərinin inkişaf perspektivlərinin və tutumunun müəyyənləşdirilməsi;
- mənfəətin proqnozlaşdırılması üçün məsrəflərin ehtimal olunan qiymətlərlə müqayisəsi.

Biznes planın tərtibinin məqsədlərinə aşağıdakıları aid edə bilərik:

- qiymətli kağızlar üzrə əməliyyatlar;
 - struktur islahatlarının aparılması;
 - müxtəlif kommersiya əməliyyatlarının reallaşdırılması;
 - maliyyə sağlamlaşdırılması üzrə tədbirlər;
 - investisiya layihələrinin həyata keçirilməsi və s.
2. Maliyyə planının tərtib olunması üçün lazım olan məlumatlara aşağıdakıları aid edə bilərik:
- Sığorta mükafatlarının toplanması;
 - İşin aparılması xərcləri;
 - Sığorta ödənişlərinin səviyyəsi;
 - İnvestisiyalar;
 - Vergi planlaşdırılması və s.
3. Sığorta haqlarının daxil olmasının planlaşdırılması- “birbaşa hesab” və “əldə olunmuş səviyyədən” metodlarından istifadə olunur. “Əldə olunmuş səviyyədən” metodu aşağıdakı ardıcılıqla həyata keçirilir:
- Plan ilindən əvvəlki ildə bağlanmış müqavilələrin və onlar üzrə toplanmış sığorta haqlarının ümumi məbləği müəyyənləşir;
 - Keçən ilə nisbətən plan ilində sığorta meydanının genişləndirilməsinə və s. amillər hesabına sığorta müqavilələrinin gözlənilən sayının artması;
 - Plandan əvvəlki ildə və plan ilində bir müqaviləyə düşən orta sığorta mükafatı müəyyənləşdirilir;
 - Sığorta mükafatlarının plan məbləği tapılır.

Şərti olaraq toplanmış sığorta haqları üzrə daxilolmaların planlaşdırılmasını üç mərhələdə aparmaq olar:

- Cari ildə sığorta haqlarının daxilolması ehtimalı hesablanılır;
- Şirkət üzrə daxilolan sığorta haqlarının plan məbləği müəyyən olunur;

- Sığorta haqlarının daxilolması planı icraçılara çatdırılır.(agentlər arasında paylaşdırılır)
4. Təkrarsığorta planı-bu plan bir sığorta müqaviləsi üzrə müxtəlif risklərə görə daşınan məsuliyyətin xüsusi vəsaitlərin həcmnin 30%-dən çox olduğu hallarda hazırlanır.Bu tələbin yerinə yetirilməməsi qanunvericiliyə zidd sayılır.
 5. Sığorta ehtiyatlarının yerləşdirilməsi planı-sığortaçının ödəməqabiliyyətinin təmin edilməsində çox böyük əhəmiyyəti vardır.Sığortaçının ehtiyatlarının səviyyəsi bir tərəfdən qanunvericiliklə,bir tərəfdən isə hazırdakı bazar mühitinin öyrənilməsinə əsaslanmalıdır.
 6. Gəlir və xərclər balansı-gəlir və xərc icmal planlaşdırılması balans vasitəsilə həyata keçirilir.Bu baxımdan planda sığortaçının gəlir və xərcləri müqayisə olunur,sığorta əməliyyatlarının,investisiya və maliyyə fəaliyyətinin nəticələri hesablanır,gəlir və daxilolmalar üzrə maddələr müəyyənləşdirilir,xərclərin istiqaməti və onların maliyələşdirilməsi mənbələri tapılır.Gəlir və xərclər balansı rüblük bölgü üzrə illik tərtib olunaraq,idarəetmə və nəzarət məqsədilə istifadə olunur.O maliyyə planın,tədiyyə qabiliyyətinin müəyyən edilməsinin,pul vəsaiti hərəkətinin planının və aktiv və passivlərin vəziyyətinin göstəriciləri əsasında tərtib edilir.Gəlir və xərclər üzrə icmal planlaşdırılma sisteminin əsasını sığorta təşkilatının maliyyə planlaşdırılması təşkil edir.Onun hazırlanması aşağıdakı məqsədləri müəyyən etmək üçündür:
 - Sığorta şirkətinin mənfəətinin təmin olunması;
 - Sığorta və təkrarsığorta üzrə nəticələrin təhlil olunması;
 - Pul vəsaitlərinin düzgün bölüşdürülməsi;
 - Sığorta ehtiyatlarının müvəqqəti sərbəst vasitələrinin yerləşdirilməsi ilə əlaqədar fəaliyyətinin həyata keçirilməsi.

Qeyd etdiyimiz məqamlardan əlavə sığorta şirkətləri öz əməliyyatlarının nəticələrini qiymətləndirmək üçün bir sıra planlar həyata keçirir. Bunlara aşağıdakıları daxil edə bilərik:

1. Maliyyə və kassa nəticələrinin müəyyən edilməsi-ilk növbədə maliyyə nəticələrinə təsir göstərən amillərə nəzər salmaq lazımdır. Məsələn, toplanmış mükafatların həcmi, şaxələndirilmiş sığorta portfeli, investisiya gəlirlərinin dərəcəsi, təkrarsığorta siyasəti və s.
2. Pul vəsaitlərinin hərəkəti planının müəyyən edilməsi-bunun əsasını maliyyə vəsaitlərinin maliyyə nəzarəti çərçivəsində idarə olunmasıdır. Bu yol ilə pul vəsaitlərinin optimal şəkildə cəlb olunması və müvəqqəti sərbəst maliyyə ehtiyatlarının investisiyalaşdırılması nəzərdə tutulur.

2.2 Sığorta şirkətlərinin maliyyə potensialı və müasir şəraitdə onların maliyyə dayanıqlığının təmin olunması problemləri

Sığorta şirkətləri digər maliyyə-kredit təşkilatları kimi iqtisadi sisteminin mühim iştirakçılarından biri hesab olunur. İqtisadi sistem üzrə mövcud olan pul axınları giriş və çıxış axınları formasında hərəkət edərək özünəməxsus xüsusiyyət kəsb edir. Məhz bu baxımdan sığorta şirkətlərində pul axınlarının mobilizə edilməsi və onun sonrakı bölgüsü prinsipləri sığorta şirkəti kapitalının tərkib və strukturunu müəyyən edir.

Sığorta şirkətlərinin özünəməxsus pul dövriyyəsinə malik olması onun məcmu sığorta resurslarının tərkibində sərbəst vəsaitlərin yaranmasına imkan verən cəlb edilmiş kapitalın üstün olmasına şərait yaratmışdır. Sığorta təşkilatlarının pul dövriyyəsi təkcə sığorta əməliyyatları ilə məhdudlaşmır. Bu

dövriyyə vəsaitlərin investisiya prosesinə cəlb edilməsilə daha da mürəkkəbləşir. Bu baxımdan sığortaçının dövriyyəsinə olan vəsaitlərin məcmusu onun maliyyə potensialı hesab edilir. Beləliklə, sığorta şirkətlərinin maliyyə potensialı dedikdə, sığortaçının həm cari daxilolmalarının, həm də xüsusi və cəlb edilmiş vəsaitlərinin cəmi başa düşülür. Sığorta sistemində maliyyə potensialı anlayışına geniş və dar mənada baxmaq olar. Dar mənada maliyyə potensialı dedikdə, konkret sığorta şirkətinin maliyyə resurslarının cəmi başa düşülürsə, bütün milli sığorta bazarı çərçivəsində isə bu anlayış keyfiyyətə yeni mahiyyət kəsb edir və sığortaçının maliyyə potensialının geniş mənada izahını şərtləndirir. Beləliklə, maliyyə potensialı aşağıdakıların təmin edilməsinə imkan verir:

1. Sığorta şirkətinin maliyyə sistemində inteqrasiya olmasına;
2. Sığorta şirkətlərinin pul vəsaitləri strukturunun sahə spesifikasiyasının yaranmasına;
3. İnvestisiya fəaliyyəti üçün geniş imkanlar yaradır.

Sığorta şirkəti yeni yarandığı dövrdə onun fəaliyyətinin ilkin baza elementi onun xüsusi kapitalı hesab olunur. Sonrakı fəaliyyət nəticəsində xüsusi kapital, mənfəət, emissiya gəlirləri, investisiya fəaliyyətinin gəlirləri hesabına daha genişlənilir. Xüsusi kapital sığortaçının müvəffəqiyyətli inkişafının sığortalılar qarşısında öhdəliklərinin tam yerinə yetirə bilməsi və sabit fəaliyyətin əsası hesab edilir. Bu baxımdan milli sığorta qanunvericiliyi xüsusi kapitalın kifayətliliyini mühüm önəm verir. Xüsusi kapitalın ən mühüm xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, o sığortaçının bütün maliyyə öhdəçiliklərindən azad olan vəsaitləri hesab olunur. Bu xalis aktivlər sığorta fəaliyyətinin əsasını təşkil edir. Məhz buna görə də dövlət sığortaçının xüsusi kapitalının lazımı, zəruri, minimal həcmnin daim artırılması qayğısına qalır. Buna misal olaraq Azərbaycan Respublikasının “Sığorta fəaliyyəti haqqında” qanunu göstərə bilərik. Qanunun 10-cu fəsilində “Sığortaçının maliyyə

sabitliyi və ödəmə qabiliyyəti” haqqında maddələr öz əksini tapmışdır.3 maddədən ibarət olan bu fəsili aşağıdakı kimi göstərə bilərik:

1. Maddə 79.Sığortaçının tələb olunan kapitalı və məcmu kapitalı- Tələb olunan kapital sığortaçının maliyyə dayanıqlığının və ödəmə qabiliyyətinin təmin edilməsi üçün tələb olunan,fəaliyyəti ilə bağlı təminat verdiyi risklərin nəzərə alınması ilə qanunvericiliklə və ya sığorta nəzarəti orqanı tərəfindən müəyyən edilən vəsaitin məbləğidir.Sığortaçının tələb olunan kapitalının minimum məbləği sığorta nəzarəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.6 fevral 2014-cü il tarixində qəbul edilən qərara əsasən,sığortaçının tələb olunan kapitalının minimum göstəriciləri illər üzrə aşağıdakı kimi qəbul edilmişdir:
 - Qeyri-həyat sığortası fəaliyyəti üzrə:
 - ✓ Fəaliyyətdə olan və yeni təsis edilən sığortaçılar üçün-5 milyon manat.
 - Həyat sığortası fəaliyyəti üzrə:
 - ✓ Fəaliyyətdə olan sığortaçılar üçün:01.01.15 tarixinə kimi-5 milyon manat,bu tarixdən sonra 6,5 mln manat;01.01.16 tarixindən etibarən 8 mln manat;01.01.17 tarixindən etibarən 10 mln manat;
 - ✓ Yeni təsis edilən sığortaçılar üçün 10 milyon manat.
 - Təkrarsığorta fəaliyyəti üzrə:
 - ✓ Müstəsna olaraq təkrarsığorta fəaliyyəti üzrə:fəaliyyətdə olan və yeni təsis edilən təkrarsığortaçılar üçün-20 milyon manat;
 - ✓ Sığortaçının təkrarsığorta fəaliyyəti üzrə:01.03.14 tarixindən etibarən 2,5 milyon manat;01.01.15 tarixindən etibarən 5 milyon manat.
2. Maddə 80.Sığortaçının nizamnamə kapitalı-Sığortaçı olmaq üçün təsis edilən hüquqi şəxs dövlət qeydiyyatına alınadək onun nizamnamə kapitalı tələb olunan kapitalın sığorta nəzarəti orqanı tərəfindən müəyyən olunmuş

minimum məbləğindən az olmayan hissəsində pul ilə ödənilməlidir. Sığortaçının nizamnamə kapitalının formalaşdırılması üçün kredit və ya borc şəklində cəlb olunmuş pul vəsaitindən, girov götürülmüş və ya qanunsuz yolla əldə edilmiş əmlakdan, habelə qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, dövlət və bələdiyyə büdcələrinin, büdcədən kənar fondların pul vəsaitlərindən və dövlət hakimiyyəti orqanlarının sərəncamında olan digər vəsaitdən istifadə edilə bilməz.

3. Maddə 81. Sığorta ehtiyatları-Sığorta ehtiyatları sığortaçının sığorta və ya təkrarsığorta müqavilələri üzrə öhdəliklərinin məcmusudur. Sığorta ehtiyatları iki cür formalaşır. Bunlar aşağıdakılardır:

- Həyat sığortası üzrə: uzunmüddətli öhdəliklər ehtiyatı (riyazi ehtiyatlar); baş vermiş, lakin bildirilməmiş zərərlər ehtiyatı; bildirilmiş, lakin tənzimlənməmiş zərərlər ehtiyatı.
- Qeyri-həyat sığortası üzrə: qazanılmamış sığorta haqları ehtiyatı; baş vermiş, lakin bildirilməmiş zərərlər ehtiyatı; bildirilmiş, lakin tənzimlənməmiş zərərlər ehtiyatı. Sığortaçının qeyri-həyat sığortası üzrə formalaşdırdığı sığorta ehtiyatları onun sığorta və təkrarsığorta müqavilələri üzrə öhdəliklərinə uyğun gəlmədikdə sığorta nəzarəti orqanı ondan əlavə ehtiyatların formalaşdırılmasını tələb edə bilər.

Sığorta şirkətlərinin fəaliyyətinin ilk dövründə onun sığortalılar qarşısındakı məsuliyyətin yeganə təminatçısı məhz xüsusi kapital hesab olunur. Lakin xüsusi kapitalın heç də yüksək səviyyədə müəyyən edilməsi hələ sığortaçının keyfiyyətli sığorta xidməti göstərməsinə dəlalət etmir. Çünki bazarda kiçik həcmli kapitala malik olan şirkətlər də sabit və dinamik inkişaf edə bilərlər.

Maliyyə potensialı iki elementin məcmusudur: xüsusi kapital və cəlb edilmiş kapital. Sığortanın sahə xüsusiyyətinə uyğun olaraq sığortaçının fəaliyyətinin əsasını sığorta tədiyələri nəticəsində formalaşan sığortalıların vəsaiti təşkil edir. Bu vəsaitlər sığortaçıya aid edilmir. Onlar sadəcə olaraq sığorta müqaviləsinin müddəti

ərzində sığortaçının sərəncamında qalır.Sonradan isə bu vəsaitlər ya sığorta ödənişlərinin verilməsinə,ya sığortaçının gəlir bazasına,ya da sığorta müqaviləsinin şərtlərinə uyğun olaraq sığortalılara qaytarılır.

Bu kapital sığortaçının dövriyyəsinə tam həcmdə çıxdığı üçün cəlb edilmiş kapital kimi qiymətləndirmək olar.Xüsusi kapital nizamnamə kapitalından,əlavə kapitaldan və ehtiyat kapitalından formalaşır.Göstərilən elementlərə,habelə sığortaçının hesabat sənədlərinə əsasən,bölüşdürülməmiş mənfəət,o cümlədən yığım və sosial sferanın yığımlarına aid edilə bilər.

Sığorta şirkətlərinin nizamnamə kapitalı sığorta şirkətinin təsisçilərinin pul haqlarında formalaşır.Əgər sığorta şirkəti MMC-sə,onda nizamnamə kapitalı iştirakçıların pay haqları şəklində,əgər ASC-sə,onda səhmlərin nominal dəyərində formalaşır.Xüsusi kapitalın strukturunda əlavə kapital ayrıca qeyd olunur. Əlavə kapitalın yaradılması mənbələrinə aşağıdakılar aid edilir:

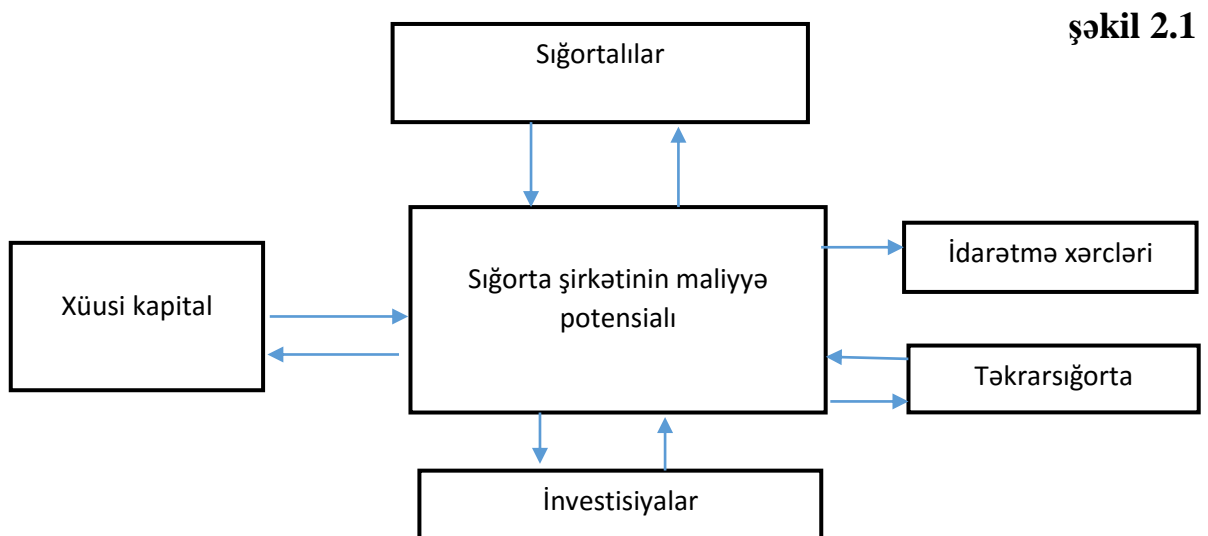
1. Əsas aktivlər üzrə obyektərin yenidən qiymətləndirilməsi nəticəsində əldə edilən vəsaitlər;
2. Səhmlərin yerləşdirilməsindən əldə edilən emissiya gəliri;
3. Digər təşkilatlardan əvəzi ödənilmədən verilən vəsait.

Xüsusi kapitalın digər elementi ehtiyat kapitalı hesab olunur.Ehtiyat kapitalının formalaşması metodikası sığortada sahə spesifikasiyasına malik deyildir.O,iqtisadiyyatın digər sahələrindən formalaşma metodikasına uyğundur.Ehtiyat kapitalının mühüm xüsusiyyəti onun heç bir maliyyə öhdəçiliklərinə qarşı dayanmaması və nizamnamə kapitalına bir əlavə kimi çıxış etməsidir.Adətən, ehtiyat kapitalının formalaşmasına mənfəətin bir hissəsi yönəldilir və onun normativ həcmi nizamnamə kapitalının 15% səviyyəsində müəyyən edilir.Təcrübədə ehtiyat kapital sığortaçının qeyri-istehsal itkilərinin maliyyələşməsinə,səhmlərin alınması və ödənilməsi üzrə xərclərin alınmasına və yerləşməsinə görə xərclənə bilər.

Müasir şəraitdə sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığının təmin olunması sığorta fəaliyyətinin inkişafına, sığorta sisteminin inkişafına və ölkə iqtisadiyyatına müsbət təsir göstərir. Sığorta bazarında inhisar fəaliyyətinin və haqsız rəqabətin qarşısının alınması, bütün şirkətlərə eyni şəraitin yaradılması sığorta bazarının inkişafına və maliyyə dayanıqlığına müsbət təsir göstərəcəkdir.

Maliyyə dayanıqlığının təmin edilmiş olduğu sığorta bazarı maliyyə risklərinin idarə edilməsinə, vəsaitlərin etibarlı şəkildə yerləşdirilməsinə və uzunmüddətli saxlanmasına dəstək verməklə ölkənin iqtisadi inkişafına və sosial rifahına yardım etmiş olur.

Sığorta şirkətlərinin maliyyə potensialını araşdıran alimlərdən biri, alman professor G.Lukarşem olmuşdur. Onun sığorta şirkətlərinin maliyyə potensialı haqqında verdiyi quruluşu aşağıdakı kimi göstərə bilərik:

Verdiyimiz quruluş əsasında deyə bilərikki, sığorta şirkətlərinin maliyyə potensialında daxil və xaric olmalara xüsusi kapital, sığortalılarda alınan sığorta haqları və onlara ödəniləcək sığorta ödənişləri, investisiya və təkrarsığorta əməliyyatlarını göstərə bilərik. İdarəetmə xərclər isə hər bir maliyyə müəssisəsində

olduğu kimi burada da maliyyə potensialında önəmli yer tutur və idarəetmə xərclərinin minimuma endirilməsi maliyyə potensialının güclənməsinə səbəb olur.

Sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığı problemlərinin həlli üçün həm sığorta şirkəti özü, həm də dövlət müəyyən işlər görməlidir. Sığorta şirkəti, əvvəldə də qeyd etdiyimiz kimi öz işində müxtəlif mexanizmlərdən istifadə edərək işinin səmərəliliyini artırmalı və maliyyə dayanıqlığını təmin etməlidir. Bunun üçün o ilk növbədə güclü ehtiyatlara malik olmalı, sığorta bazarını yaxşı tədqiq etməli, müştəri bazasını çoxaltmalı və s.

2.3 Sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığının təmin olunmasına və ödəməqabiliyyətliliyinə təsir edən amillərin təhlili və qiymətləndirilməsi

Bundan öncəki fəsildə sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığına təsir edən amilləri və əmsalları qeyd etmişdik. Bu bölmədə onları “Atasığorta” və “Standart insurance” sığorta şirkətlərinin 2010-2015 maliyyə hesabatları göstəriciləri əsasında təhlil edəcəyik. İlk növbədə hansı əmsallar və göstəricilərdən istifadə edəcəyimizi bir daha qeyd edək. Bunlar aşağıdakılardır:

1. Sığorta əməliyyatlarının rentabellik səviyyəsi;
2. Sığorta ehtiyatlarının səviyyəsi;
3. İnvestisiya üzrə gəlir səviyyəsi;
4. Permanent kapitalın səviyyəsi;
5. Konşin tərəfindən təklif edilən sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığı əmsalı;
6. Sığorta haqqı və sığorta ödənişlərinin səviyyəsi;
7. Gəlir və xərclərin müqayisəsi.

Sığorta əməliyyatlarının rentabellik səviyyəsi. Rentabellik-satışdan əldə olunan mədaxil ilə məhsula çəkilən xərclərin ödənilməsi və müəyyən mənfəət qazanmaqdır. Bu əmsalda balans mənfəəti və gəlirdən istifadə olunur. Balans mənfəəti dedikdə, məcmu gəlirdən məcmu xərcləri çıxdıqdan sonra yerdə qalan məbləğ başa düşülür. Aşağıdakı cədvəldə illər üzrə qeyd etdiyimiz hər iki şirkətin rentabellik əmsalını görə və müqayisə edə bilərik:

cədvəl 2.3

İL	Ata sığorta	Standart insurance
	Sığorta əməliyyatlarının rentabellik səviyyəsi (2010-2015 maliyyə hesabatları əsasında)	Sığorta əməliyyatlarının rentabellik səviyyəsi (2010-2015 maliyyə hesabatları əsasında)
2010	4.92	4.7
2011	-4.47	6.6
2012	6.42	-8.15
2013	13.4	4.7
2014	12.07	1.84
2015	11.17	2.29

Cədvəldə gördüyümüz kimi rentabellik səviyyəsi hər iki şirkətdə müəyyən artma və enmələrə məruz qalır. Amma burada ən önəmli məqamlardan biri “Atasığorta” şirkətində 2011-ci ildə, “Standart insurance” şirkətində isə 2012-ci ildə rentabellik əmsalı mənfi(-) olmuşdur. Bunun əsas səbəbi, hər iki şirkətin qeyd olunan illər üçün balans mənfəəti mənfi(-) olmuşdur. Yəni, məcmu gəlirlər məcmu

xərclərdən az olmuşdur. Bu da öz növbəsində onların rentabellik səviyyəsinə təsirsiz keçməmişdir. Ümumi bir müqayisə aparmalı olsaq, “Atasığorta” şirkəti bu əmsal üzrə “Standart insurance” şirkətini qabaqlamış və son illərdə aralarında böyük fərq yaranmışdır.

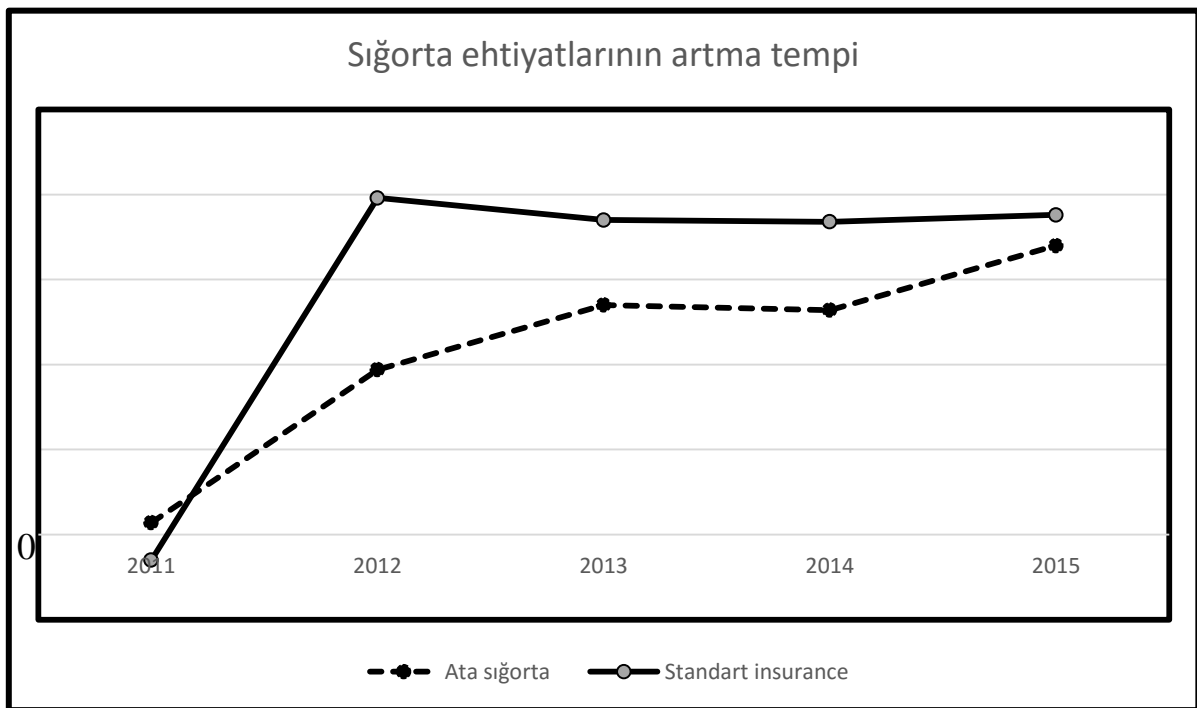
İkinci istifadə edəcəyimiz göstərici sığorta ehtiyatlarının səviyyəsidir. Bundan ömcəki fəsildə də qeyd etdiyimiz kimi, sığorta ehtiyatları sığorta şirkətinin maliyyə dayanıqlığında, öhdəliklərini yerinə yetirməsində və s. mühim rola malikdir. Aşağıdakı cədvəllərdə qeyd etdiyimiz hər iki şirkətin sığorta ehtiyatlarının artım həcmi görə bilərik:

cədvəl 2.4

İL	Ata sığorta	Standart insurance
	Sığorta ehtiyatlarının səviyyəsi (manatla) (2010-2015 maliyyə hesabatları əsasında)	Sığorta ehtiyatlarının səviyyəsi (manatla) (2010-2015 maliyyə hesabatları əsasında)
2010	3 769 962	6 959 648
2011	4 047 820	5 958 764
2012	7 713 110	12 696 102
2013	10 644 810	11 096 423
2014	10 370 189	11 024 490
2015	14 386 959	11 467 741

Cədvələ nəzər salsaq görürük ki, “Atasığorta” şirkətinin sığorta ehtiyatlarının illər üzrə artışına nail olunmuşdur və bu şirkət üçün müsbət hal kimi qeyd oluna bilər. “Standart insurance” şirkəti üçün həmin fikirləri söyləmək olar amma cədvələ nəzər salsaq belə bir nəticəyə gələ bilərikki, “Standart insurance” şirkətinin son üç ildəki ehtiyatları demək olarki, “yerində sayıb”, yəni, çox böyük artıma məruz qalmayıb. Bu şirkətin öz üzərinə götürdüyü öhdəliklərdə onu eyni bir səviyyədə saxlaya bilər və onun inkişafına zərər yetirə bilər. Çünki, daim yeni sığorta ehtiyatları axtarışında olmaq sığorta şirkətinin fəaliyyətinə müsbət təsir göstərir və daha güclü bir maliyyə sistemində malik olar. Aşağıdakı qrafikdə hər iki şirkətin sığorta ehtiyatları səviyyəsinin artma tempini görə bilərik:

qrafik 2.1

Üçüncü istifadə edəcəyimiz əmsal investisiya üzrə gəlir səviyyəsidir. Bildiyimiz kimi sığorta şirkətinin investisiya fəaliyyəti onun qeyri-sığorta fəaliyyəti bölməsi aiddir. Sığorta şirkətlərinin həyata keçirə biləcəyi investisiyalar dövlət tərəfindən qanunla müəyyən olunmuşdur. Ölkəmizin investisiya yatırımları üçün hələ cavan olduğunu və sığortaçının investisiya

fəaliyyətinin müəyyən çərçivələrdə saxlandığını nəzərə alsaq, bu işdən gələn gəlirin hələlik aşağı olmasını görə bilərik. Aşağıdakı cədvəldə sığorta şirkətlərinin investisiya üzrə gəlir səviyyəsini göstərə bilərik:

cədvəl 2.5

İL	Ata sığorta	Standart insurance
	İnvestisiya üzrə gəlir səviyyəsi (2010-2015 maliyyə hesabatları əsasında)	İnvestisiya üzrə gəlir səviyyəsi (2010-2015 maliyyə hesabatları əsasında)
2010	0.16	0.22
2011	0.13	0.18
2012	0.07	0.04
2013	0.09	0.02
2014	0.17	0.02
2015	0.16	0.02

Hər iki şirkəti müqayisə etməli olsaq, “Ata sığorta” şirkətinin son illərdə investisiya fəaliyyətinin artdığını görürük. “Standart insurance” şirkəti isə yavaş-yavaş bu fəaliyyət növündən imtina edirmiş kimi görünür.

Dördüncü istifadə edəcəyimiz əmsal permanent kapitalın səviyyəsidir. Uzunmüddətli kapitalın aktivlərdə olan payını göstərir. Aşağıdakı cədvəl vasitəsilə sığorta şirkətlərində permanent kapitalın səviyyəsini görə bilərik:

cədvəl.2.6

İL	Ata sığorta	Standart insurance
	Permanent kapitalın səviyyəsi (2010-2015 maliyyə hesabatları əsasında)	Permanent kapitalın səviyyəsi (2010-2015 maliyyə hesabatları əsasında)
2010	1.38	1.27
2011	1.37	1.17
2012	1.48	1.45
2013	0.97	1.38
2014	1.31	1.26
2015	1.32	1.32

Cədvəldən də görüldüyü kimi bu əmsal üzrə illər üzrə və şirkətlər arasında elədə böyük bir fərq yoxdur.

Beşinci istifadə edəcəyimiz əmsal rus alimi Konşin tərəfindən irəli sürülən, sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığı əmsalıdır. Bu əmsalın əsasında gəlir, xərc və ehtiyatlar durur. Bu əmsalın bir fərqli cəhətidə onun alınan qiymətə “ ≥ 1 ” şərtini qoymasındadır. Alınan qiymətin 1-dən böyük olması şərtində, sığorta şirkəti həmin dövr üçün maliyyə dayanıqlığını təmin etməsi mənasına gəlir. Aşağıdakı cədvəldə tədqiq etdiyimiz sığorta şirkətlərinin illər üzrə “Konşin” əmsalı nəticəsində maliyyə dayanıqlıqlarının hansı formada olmasını görə bilərik:

cədvəl 2.7

İL	Ata sığorta	Standart insurance
	Konşin əmsalı(≥ 1) (2010-2015 maliyyə hesabatları əsasında)	Konşin əmsalı(≥ 1) (2010-2015 maliyyə hesabatları əsasında)
2010	1.84	1.7
2011	1.56	1.56
2012	2.01	1.60
2013	2.18	1.58
2014	2.13	1.46
2015	2.06	1.40

Yuxarıdakı cədvəl əsasında deyə bilərikki, 2010-2015 tarixləri ərzində “Atasığorta” şirkəti “Standart insurance” şirkətinə nisbətən daha güclü maliyyə dayanıqlığına malik olub. “Atasığorta” şirkəti 2012-ci ildən etibarən özünün maliyyə dayanıqlığı göstəricilərinə görə “Standart insurance” şirkətini xeyli qabaqlamışdır. 2013-cü ildən müşahidə edilən azalma isə şirkətin xərclərinin (cədvəl 2.9) səviyyəsinin çoxalmasıdır. Buradan belə bir nəticəyə gəlirik ki, həqiqətdə maliyyə dayanıqlığının artırılması və təmin olunmasında sığorta ehtiyatlarının, gəlirlərin və xərclərin rolu böyükdür. “Standart insurance” şirkətində isə göstərilən illər ərzində maliyyə dayanıqlığının gücü sabit olaraq qalmışdır. Bunun əsas səbəbi isə qeyd etdiyimiz kimi son illərdə “Standart insurance” şirkətinin sığorta ehtiyatlarının sabit şəkildə qalmasıdır. Cədvəldə də görüldüyü kimi “Standart insurance” şirkətinin maliyyə dayanıqlığı göstəricisi

azalma istiqamətində gedir.Buna qarşı tədbirlərin alınmaması şəraitində,şirkətin maliyyə dayanıqlığı pis vəziyyətə düşə bilər.

Sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığı üçün vacib sayılan göstəricilərdən biri də toplanmış sığorta haqlarının səviyyəsidir.Çünki,sığortaçıların gəlirlərinin əsas mənbələrindən biri toplanmış sığorta haqları təşkil edir.Aşağıdakı cədvəldə tədqiq etdiyimiz sığorta şirkətlərinin illər üzrə topladığı sığorta haqlarının müqayisəsini görə bilərik:

cədvəl 2.8

İL	Ata sığorta	Standart insurance
	2010-2015 illərində toplanmış sığorta haqları(manatla)	2010-2015 illərində toplanmış sığorta haqları(manatla)
2010	4 230 000	8 620 000
2011	5 440 914	9 723 021
2012	10 640 612	21 314 319
2013	12 539 299	18 150 048
2014	9 241 254	17 524 546
2015	10 466 922	19 728 972

Sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığına təsir edən əsas faktorlardan ikisi gəlirlər və xərclərdir.Gəlirlər və xərclər ümumilikdə sığorta şirkətinin pul mexanizmini təşkil edir və maliyyə dayanıqlığına birbaşa təsir edir.Bundan öncədə qeyd etdiyimiz kimi,gəlir və xərc arasındakı fərq balans mənfəəti yaradır və bu

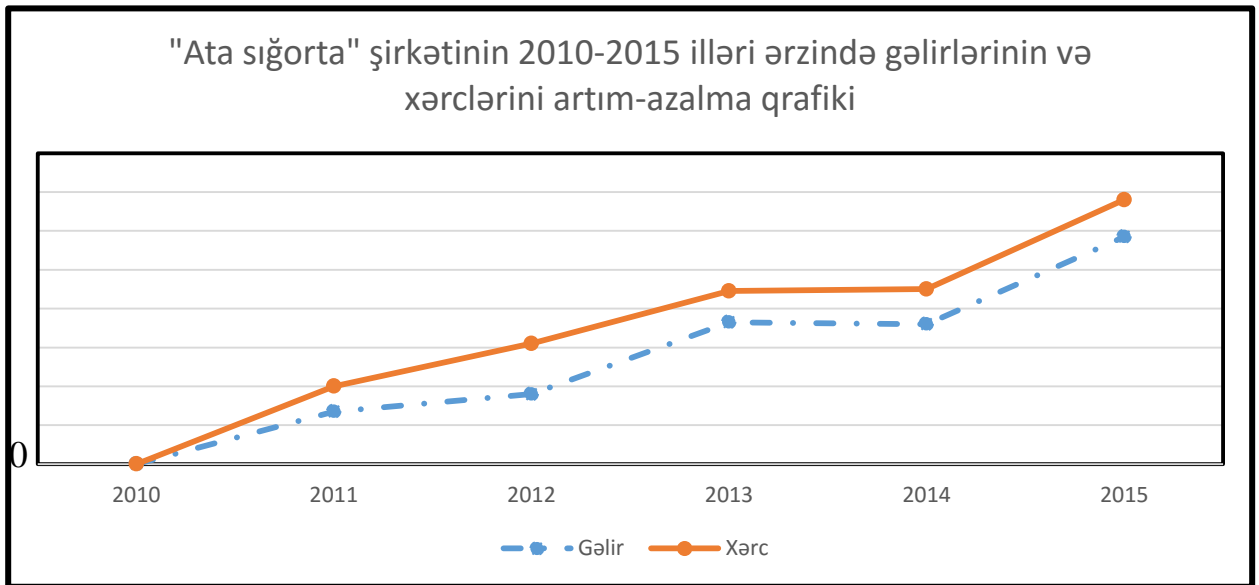
sığorta şirkətinin maliyyəsi üçün önəmli bir faktordur. Aşağıdakı cədvəldə tədqiq etdiyimiz şirkətlərin illər üzrə gəlirlərinin və xərclərinin həcmələrini görə bilərik:

cədvəl 2.9

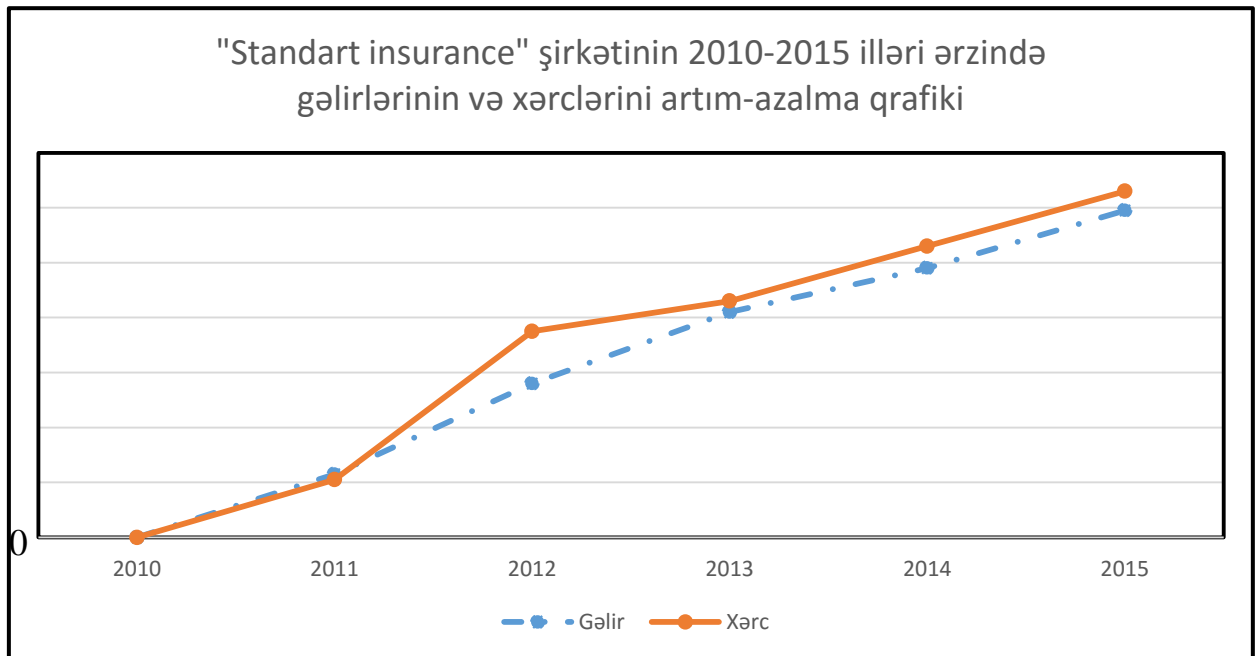
İL	Ata sığorta		Standart insurance	
	2010-2015 illərində gəlir və xərclərin həcmi(manatla)		2010-2015 illərində gəlir və xərclərin həcmi(manatla)	
	Gəlir	Xərc	Gəlir	Xərc
2010	4 986 404	4 740 987	10 421 344	9 925 054
2011	6 344 694	6 628 677	12 891 473	12 036 657
2012	8 671 997	8 115 180	17 150 577	18 548 858
2013	11 930 026	10 323 092	21 768 915	20 725 433
2014	11 841 890	10 412 195	25 375 311	24 907 694
2015	17 170 270	15 251 750	30 739 782	30 033 231

Cədvəldə görüldüyü kimi hər iki sığorta şirkətinin gəlir və xərcləri illər üzrə artan istiqamətdə hərəkət edir. İki şirkət arasında müqayisə aparmalı olsaq görərik ki, “Standart insurance” sığorta şirkəti “Atasığorta” şirkətinə nisbətə daha çox gəlir toplamış, lakin xərclərinin çox olması onun mənfəətinə və maliyyə dayanıqlığına təsir göstərir. Xərclərin nisbətən azaldılması şirkət üçün uğurlu maliyyə fəaliyyəti təşkil edə bilər. Aşağıdakı qrafiklərdə tədqiq etdiyimiz şirkətlərin illər üzrə gəlirlərinin və xərclərinin hərəkətlərini görə bilərik:

qrafik 2.2

qrafik 2.3

Qrafiklərdən də görüldüyü kimi hər iki şirkətin müəyyən artım istiqamətində getmişdir.

Sığorta şirkətlərinin ödəməqabiliyyəti-sığortaçılar qarşısında qanunla,yaxud müqavilə ilə müəyyənleşən pul öhdəliklərini vaxtında yerinə yetirmək qabiliyyətidir. Ödəməqabiliyyətini həyata keçirmək üçün sığorta şirkətinin ehtiyatlara ehtiyacı vardır.Hər bir sığorta şirkətinin aşağıdakı ehtiyatları olmalıdır:

1. Müqavilə üzrə qəbul olunmuş öhdəliklərə uyğun olaraq texniki ehtiyatlar-bu ehtiyatların həcmi və onların yerləşdirilməsi qaydası qanunvericiliklə müəyyən edilir;
2. Əlavə maliyyə təminatı kimi ödəməqabiliyyətinin ehtiyatı(marjı);
3. Təminat fondu-ödəməqabiliyyəti ehtiyatının 1/3 hissəsinə qədər həcmdə əmlak öhdəliyindən ibarətdir.

Sığorta şirkətinin ödəməqabiliyyətinin ehtiyatı,onun iştirakçılarının tələbat hüququ istisna olmaqla əmlak kimi müəyyən edilir.O,özündə aşağıdakıları birləşdirir:

1. Ödənilmiş nizamnamə kapitalı;
2. Öhdəliklərlə əlaqədar olmayan ehtiyatlar;
3. Gələcək mənfəət;

Ödəməqabiliyyəti ehtiyatının normativ miqdarı aşağıdakı iki göstəricinin vasitəsilə hesablanır.Birinci göstərici daxil olmuş sığorta haqları əsasında,ikinci göstərici isə sığorta ödəmələrinin həcmi əsasında hesablanır.

Sığorta edənin ödəməqabiliyyəti marjının faktiki həcmi aşağıdakı məbləğlərin məcmusu kimi hesablanır:

1. Nizamnamə kapitalı;
2. Əlavə kapital;
3. Ehtiyat kapitalı;
4. Hesabat ilinin və keçmiş ilin bölüşdürülməyən mənfəəti;
5. Hesabat ilinin və keçmiş ilin örtülməyən zərərləri;səhmdarların haqlar üzrə borcları;

6. Səhmdarların buraxdıqları xüsusi səhmlər;
7. Qeyri-material aktivləri; ödənilmə vaxtı keçmiş debitor borcları.

Ödəməqabiliyyətinin hesablanması üçün bir sıra əmsallardan istifadə etmək olar. Buna bir misal olaraq xüsusi kapitalın öhdəliklərə olan nisbəti əmsalını göstərə bilərik. Aşağıdakı cədvəldə tədqiq etdiyimiz sığorta şirkətlərinin ödəməqabiliyyəti əmsallarını görə bilərik:

cədvəl 2.10

İL	Ata sığorta	Standart insurance
	Ödəməqabiliyyəti əmsalı (2010-2015 maliyyə hesabatları əsasında)	Ödəməqabiliyyəti əmsalı (2010-2015 maliyyə hesabatları əsasında)
2010	1.13	1.57
2011	1.15	1.68
2012	0.79	0.80
2013	0.63	0.92
2014	0.85	0.79
2015	0.76	0.85

Cədvəldən də görüldüyü kimi son illərdə sığorta şirkətlərinin ödəmə qabiliyyəti aşağı düşür. Bu vəziyyət onun maliyyə dayanıqlığına mənfi təsir göstərə bilər. Bu vəziyyətin yaxşılaşdırılması üçün sığorta şirkətləri bir neçə addım ata

bilərlər.Məsələn,xüsusi kapitallarını artırma bilərlər,güclərinin çatmadığı sığorta öhdəliklərini qəbul etməməlidirlər və s.

III FƏSİL SİĞORTA ŞİRKƏTLƏRİNİN MALİYYƏ DAYANIQLIĞININ TƏMİN OLUNMASININ ARTIRILMASI İSTİQAMƏTLƏRİ

3.1 Sığorta biznesində maliyyə riskləri və onların sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığına təsirinin proqnozlaşdırılması

Risk – itki ehtimalıdır və ya proqnozda, planda, layihə və proqramda nəzərdə tutulmuş variantla müqayisədə gəlirlərin əldə edilə bilməməsidir. Riski müxtəlif əlamətlərə görə təsnifatlaşdırmaq olar:

1. Əmələgəlmə mənbəsinə görə:

- insanın şəxsiyyəti ilə bağlı olan təsərrüfat riskləri;
- təbii amillərlə şərtləndirilmiş risklər.

2. Başvermə səbəbinə görə:

- gələcəyin qeyri-müəyyənliyi;
- informasiyanın çatışmazlığı.

Risk menecmentin əsasında riskin səviyyəsinin aşağı salınması üzrə həyata keçirilən məqsədyönlü axtarış və işlərin təşkil olunması, gəlir əldə edilməsi və onun artırılması kimi vəzifələr durur. Riskmenecmentin son məqsədi sahibkarlığın məqsədi ilə üst-üstə düşür. O risklərin maksimum azaldılması və gəlir əldə edilməsi ilə bağlıdır.

Risk menecmenti özündə sahibkarlıq fəaliyyəti nəticəsində yaranan riskin maliyyə münasibətləri ilə idarə edilməsi sistemini birləşdirir. Riskmenecment özündə idarəetmənin strategiya və taktikasını birləşdirir.

Strategiya dedikdə qoyulmuş məqsədə çatmaq üçün vəsaitlərin istifadə olunması istiqamətləri və üsulları başa düşülür. Bu üsula uyğun olaraq müəyyən olunmuş qaydalar və qərar qəbuluna olan məhdudiyətlər aiddir. Strategiya digər variantların seçilib atılmasına və həll qaydalarına fikri toplamağa kömək edir. Qoyulmuş məqsədə çatdıqdan sonra strategiya bir istiqamət və üsul kimi özünün fəaliyyətini dayandırır.

Taktika konkret şərtlərlə qoyulmuş məqsədə çatmaq üçün konkret metod və üsullardır. Taktikanın vəzifəsi hazırkı sahibkarlıq fəaliyyəti zamanı idarəetmədə optimal həll metodları və üsullarının seçilməsidir.

Risk menecmenti bir sistem kimi iki yarım sistemdən ibarətdir: idarə olunan yarım sistem (idarəetmənin obyektı) və idarə edən yarım sistem (idarəetmənin subyektı). Bunu sxematik olaraq aşağıdakı kimi göstərmək olar:

1. Risk menecmentində riskin reallaşdırılması prosesində idarə etmə obyektı risk, kapitalın riskli qoyuluşu və sahibkarlıq subyektləri arasında olan iqtisadi əlaqə hesab olunur. Belə iqtisadi əlaqələrə sığorta edənlə sığorta olunan, borc alanla kreditor, sahibkarlar arasında olan əlaqələr və s. aiddir.
2. Risk menecmentində idarəetmənin subyektı – bu idarəetmə müxtəlif təsir üsul və yolları vasitəsilə idarəetmənin obyektinin məqsədyönlü fəaliyyətini həyata keçirən insanlardan (maliyyə meneceri, sığorta üzrə mütəxəssis, akvizitor, aktuari və s.) ibarət xüsusi bir qrupdur.

İdarəetmə subyektinin idarəetmə obyektinə təsiri, yəni idarəetmə prosesi özü, ancaq idarəedənlə idarəolunan yarım sistemlər arasında müəyyən olunmuş informasiyanın mübadiləsi zamanı həyata keçirilə bilər. İdarəetmə prosesi onun konkret məzmunundan asılı olmayaraq həmişə informasiyanın qəbulunu, ötürülməsini, işlənməsini və istifadəsini tələb edir. Risk menecmentə hazırkı vəziyyətdə etibarlı və kifayət qədər informasiyanın qəbulu böyük rol oynayır, belə ki o risk şəraitində konkret qərar qəbul etməyə imkan verir.

Risk menecmentinin fəaliyyətində informasiya təminatı informasiyanın müxtəlif növ və hallardan ibarətdir: statistik, iqtisadi, kommersiya, maliyyə və s.

Belə informasiyalar baş verə biləcək hər hansı sığorta hadisəsi, məhsula olan tələb və onun həcmi, maliyyə dayanıqlığı və müştərilərin, partnyorların, rəqiblərin ödəmə qabiliyyəti, qiymətlər, məzənnə və tariflər, həmçinin sığorta şərtləri, dividend və faizlər və s. barədə xəbər verir. İnformasiya dolğun olması sahibkarın işində öz əksini tapacaqdır.

Biznes fəaliyyətinin inkişafının əks tərəfi riskin güclənməsidir. Qeyd edək ki, ölkədə bazar münasibətlərinin inkişafı səviyyəsinə görə rəqabət güclənir, kəskinləşir. Kəskin rəqabət şəraitində yaşamaq üçün yenilik axtarışına getmək lazımdır ki, bu da riski qaçınılmaz olaraq gücləndirir.

Risk bu və ya digər səviyyədə itkinin meydana gəlməsi ehtimalı ilə qiymətləndirilir. Sahibkar görəcəyi iş haqqında düşünərkən, müəyyən layihə və planları hazırlayarkən bu və ya digər itki ehtimalını qabaqcadan görməli, qiymətləndirməli və hesablamalıdır. Əgər itki ehtimalı gözlənilən gəliri ötür keçirsə, kifayət qədər hiss edilirsə, sahibkar bu cür işdən imtina etməlidir və daha aşağı riskli bir işə yönəlməlidir.

Sahibkarın fəaliyyəti zamanı qarşılaşdığı risklərdən biri maliyyə riskləridir. Maliyyə riski borc vəsaitlərinin sahibkarın bütün maliyyə vəsaitlərinə nisbətindən asılıdır. Borc vəsaitlərinin sahibkarın şəxsi vəsaitlərinə nisbəti nə qədər yüksəkdirsə, maliyyə riski bir o qədər yüksəkdir. Maliyyə riskləri bir neçə qrupa bölünür. Bunlar aşağıdakılardır:

1. Valyuta riskləri - bir valyutanın başqa bir valyutaya nisbətdə məzənnəsinin dəyişməsinə özündə əks etdirir. Valyuta məzənnələrinin daima dəyişkən olması ilə əlaqədar olaraq hər bir müəssisə bu riskə meyillidir. Valyuta risklərinə təsir edən amillər aşağıdakılardır:

- maliyyə qərarları;

- ölkənin valyuta ehtiyatlarının səviyyəsi;
 - rəsmi və bazar məzənnələri arasında olan fərqin çox olması;
 - valyuta məzənnələrinin dəyişməsi və s.
2. Kredit riskləri-bağlanmış kredit müqaviləsinin şərtləri əsasında alınmış borcun borcalan tərəfindən vaxtında qaytarılması ehtimalını göstərir. Kredit riskinin özünəməxsus növləri vardır. Bunlar aşağıdakılardır:
- lizinq əməliyyatlarının riski;
 - faktoring əməliyyatlarının riski;
 - depozit riski;
 - kreditin qaytarılmaması riski və s.
3. Faiz riski-faiz normalarının dəyişməsi nəticəsində cəlb edilmiş vəsaitlər üzrə kredit müəssisələrinə, investisiya fondlarına verilən kredit normalarına əsasən, onlar tərəfindən ödənilən məbləğin müəyyən həcmdə olması ehtimalıdır. Faiz riskinin iki növü vardır:
- mövqeli faiz riski-müəyyən edilmiş vaxtın faizi üzrə hər hansı bir vəziyyətin riskini göstərir.
 - quruluş riski-kredit müəssisəsinin balansına əsasən faiz normalarının artıb-azalması ilə bağlı olan pul bazarında meydana çıxan dəyişikliklərlə əlaqədardır.
4. Bazar(portfel) riski-qiymətli kağızların buraxılışı, bölgüsü və alqı-satqı ilə əlaqədar olaraq həyata keçirilən əməliyyatlar zamanı müəyyən nəticələrin əldə edilməsinin mümkünlüyünü göstərir. Qiymətli kağızların gəlirliyi üç amildən asılıdır: alış qiymətindən, aralıq ödənişlərindən və satış qiymətindən.

Maliyyə riskləri sığorta şirkətinin pul vəsaitlərinin və ya gəlirlərinin çatışmamazlığı səviyyəsinin faktiki zərər ehtimalını əks etdirir. Sığorta şirkətlərinin maliyyə risklərini iki növə ayıra bilərik:

1. Standart maliyyə riskləri-buraya investisiya, xarici valyuta və kredit risklərini aid edə bilərik.

2. Xüsusi maliyyə riskləri-buraya sığorta fondunun uğursuzluq riskini aid edə bilərik.Bu yalnız sığortaçılara məxsus olan bir riskdir.

Sığorta işinin səmərəliliyini artırmaq və maliyyə dayanıqlığına nail olmaq üçün sığorta şirkətlərinin maliyyə risklərinin təhlili üçün bir sıra elementlərdən istifadə olunur.Bunlar aşağıdakılardır:

1. Ümumi üsullar-ehtimal,münaqişəli hallar və statitik təhlil riyazi modelləşdirilməsini və s. bu bölməyə aid edə bilərik.
2. Xüsusi üsullar:
 - “Underwriter” siyasəti-sığorta şirkətlərinin xüsusi maliyyə risklərinin öyrənilməsi üçün istifadə olunur.
 - Daxili audit-məsələn,sığorta fondunun uğursuzluğunun nə dərəcədə olduğunu öyrənmək üçün istifadə olunur və maliyyə risklərinin tez öyrənilməsi üçün istifadə olunur.

Sığorta şirkətlərinin əsas işi sığorta olunanların müdafiəsinin təşkili və risklərinin minimumlaşdırılmasıdır.Lakin sığorta şirkəti başqa təsərrüfatları risklərdən qoruyarkən,özündə həmçinin bu risklərə məruz qala bilər və bu onun maliyyə dayanıqlığına təsir göstərir.Əvvəlki fəsillərdə də qeyd etdiyimiz kimi sığorta şirkətinin maliyyə dayanıqlığının əsasını onun ödəməqabiliyyəti,sığorta ehtiyatlarının səviyyəsi və s.təşkil edir.Sadaladığımız göstəricilərə nail olmayan sığorta şirkətləri öz öhdəliklərini yerinə yetirməyə bilər və bu vəziyyət onların maliyyə riskinin artmasına səbəb ola bilər.Qeyd etdiyimiz kimi,maliyyə riski borc vəsaitlərinin bütün vəsaitlərə nisbətindən asılıdır.Sığorta şirkətləri maliyyə risklərindən maksimum dərəcə kənarında qalmaq üçün öz vəsaitlərini artırmalı və borc vəsaitlərini daima nəzarətdə saxlamalıdır.

3.2 Sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığının təmin olunmasının təkmilləşdirilməsi yolları

Qlobal maliyyə böhranı nəticəsində dəymiş zərərin nəticələrinin aradan qaldırılmasında, bir iqtisadi mexanizma olan sığorta (müxtəlif risklərdən dəymiş zərərin nəticələrini aradan qaldırmaq üçün) ən yaxşı vasitə sayılır. Belə olan hallarda sığorta və sığorta bazarının inkişafı maliyyə böhranı dövrlərində daha da önə çıxır. İnkişaf üçün sığorta şirkətlərində ən önəmli faktor onun etimadı doğrultmasıdır.

Sığorta şirkəti özünü sağlama və bazarda rəqabət aparmaq üçün daima maliyyə dayanıqlığının inkişaf etdirilməsinə fikir verməli və bunun üçün müxtəlif yollardan istifadə etməlidir.

Sığorta şirkətlərində maliyyə dayanıqlığının təmin olunmasının təkmilləşdirilməsi üsullarından biri, Avropa Sığorta birliyi tərəfindən sığorta şirkətlərinə təklif olunan “Solvency” layihəsidir. “Solvency” tərcümədə maliyyə dayanıqlığı və ya ödəməqabiliyyəti mənasını verir.

“Solvency”-sığorta və təkrarsığorta şirkətlərinin maliyyə vəziyyətinin onun sığortalılar qarşısında üzərinə götürdüyü öhdəlikləri yerinə yetirə biləcək gücdə olub-olmamasından xəbər verən bir sistemdir. Əsas təyinatı üzrə bu sistemə qoşulan ölkələrlə birlikdə, ortaq Avropa sığorta bazarı qurmaqdır. Şirkətlərin qəbul etdiyi öhdəliklərə uyğun olaraq kapitala malik olma şərtini gətirən bir proqram olub, bu proqramla şirkətlərin öhdəliklərini qarşıma qabiliyyətinə sahib olub-olmamasını ölçməkdir.

Bu sistemin məqsədi sığorta və təkrarsığorta şirkətlərinin maliyyə baxımından güclü olmasını təmin etmək və xüsusilə çətin dövrlərdə (məsələn, böyük itkilərin baş verdiyi hadisələr və ya iqtisadi krizislərin meydana gəldiyi zamanlar) tam fəaliyyətini həyata keçirə bilmələrini təmin

edir. Beləliklə həm sığortalıların, həm də sığortaçıların mənfəəti qorunmuş olur və tam şəkildə iqtisadi sistemin inkişafı əldə edilmiş olur.

Bu sistemin iki müxtəlif variant vardır: “Solvency I” və “Solvency II”. Hal-hazırda istifadə olunan “Solvency II” sistemidir. “Solvency I” sistemindən imtina edilməsinin başlıca səbəbləri aşağıdakılardır:

1. Nizamnamə kapitalının hesablanması üçün zəif modellərdən istifadə olunurdu;
2. Riskə qarşı “laqeyd” bir quruluşa sahib idi. Bütün riskləri qarşılaya bilən bir model deyildi;
3. Risk idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi, yeni məhsul və risklərin qruplaşdırılması və risk azaldılmasındakı təzə forma və qaydalara uyğunlaşa bilmirdi;
4. Sığortalıları tam qoruya bilmirdi;
5. Tək sığorta bazarının düzgün və sağlam şəkildə işləməsinə maneə törədirdi.

“Solvency II” sistemi isə yeni yaranan bir sistemdir və aşağıdakı məqsədləri vardır:

1. Ümumi məqsədlər:
 - Avropa sığorta bazarının cəmləşməsini artırmaq;
 - Sığortalıların müdafiəsini artırmaq;
 - Avropa sığorta şirkətlərinin rəqabət gücünü artırmaq;
 - Daha yaxşı bir sığorta sistemi qurmaq.
2. Xüsusi məqsədlər:
 - Risk idarəetməsini genişləndirmək;
 - Yoxlama sahəsində uyğunlaşması artırmaq;
 - Sektorlar arası uyğunluğu əldə etmək;
 - Kapitalın daha yaxşı şaxələndirilməsinə nail olmaq;
 - Beynəlxalq tənzimləmələrə uyğunlaşmaq;

- Sığorta işində şəffavlığı artırmaq.

Avropa Sığorta və Təkrarsığorta Federasiyası, sığorta sektorunun “Solvency II” sistemindən gözlədiklərini belə sıralamışdır:

1. Sığorta şirkətlərinin məruz qaldığı əsas riskləri diqqətə alması;
2. Sığortalıları tam şəkildə qoruması;
3. Həm böyük həm də kiçik şirkətlərə uyğun gələcək mənada, mütənasib və risk əsaslı bir yoxlama sistemi uyğun görəcəkdir;
4. Risk əsaslı iqtisadi yanaşma çərçivəsində bütün aktivlərin və öhdəliklərin mümkün olduğu qədər həqiqi iqtisadi dəyərlərlə qiymətləndirilməsi və s.

“Solvency II” sisteminə qoşulmağın faydalarını tərəflərə necə təsir edəcəyini aşağıdakı bəndlər əsasında göstərə bilərik:

- Sığortaçılara:

- Effektiv risk idarə edilməsi metodlarının öyrənilməsi;
- Maliyyə zəifliklərinə qarşı cəld reaksiya göstərilməsi;
- Sığorta məhsullarının riskə uyğun qiymətləndirilməsi;
- Daha təcrübəli və rəqabətli bir mühitin formalaşması və s.

- Sığortalılara:

- Sığorta şirkətlərinin güclənməsi sayəsində sığortalıların haqlarının daha yaxşı qorunması;
- Sığorta məhsullarının daha keyfiyyətli olması;
- Məhsul çeşidinin çoxalması və qiymətlərin yaxşılaşması əsasında daha ucuz və keyfiyyətli məhsul ala bilmə və s.

- Nəzarətedici orqanlara:

- Daha yaxşı bazaya malik olmaları və şirkətlərin üzləşdiyi risklərin hamısına tam şəkildə nəzarət edə bilmələri;
- Nəzarətedici orqanlar arasında işbirliyi və uyumun artması;

- Vaxtında hərəkətə keçib səmərəli nəzarət həyata keçirmək və s.
- Ümumilikdə ölkə iqtisadiyyatına: İqtisadiyyatda riskin və kapitalın daha məhsuldar bölüşdürülməsi sayəsində qısa və uzunmüddətli dövrdə maliyyə dayanıqlığına nail olunması və s.

Bu layihəyə qoşulmaq istəyən sığorta şirkətlərinin qarşısına bir sıra şərtlər qoyulur. Məsələn ən əsas şərtlərdən biri, layihəyə qoşulacaq şirkətin illik topladığı sığorta haqqı 5 milyon avrodan (8,550,000 manat) çox və nizamnamə kapitalı isə 25 milyon avro (44,250,000 manat) olmalıdır.

Əgər Respublikamız üzrə 2015-ci ilin yanvar-dekabr ayları ərzində sığorta şirkətləri tərəfindən toplanmış sığorta haqqlarının səviyyəsinə baxsaq görürük ki, sığorta bazarında fəaliyyət göstərən 27 şirkətdən 16-sı bu parametrləri uyğun gəlir. Nizamnamə kapitalı üzrə baxdığımız zaman bu parametrlərə yalnız “Paşa sığorta” şirkətinin (50,000,000 manat) uyğun gəldiyini görürük.

“Solvency II” sistemi üç sütunlu quruluşdan ibarətdir. Üç sütunlu quruluş, risk əsaslı nəzarət, ədalətli dəyərə daha çox əsaslanma və şirkətlərin tələblərini müəyyən etmək üçün standart yanaşmalar və daxili modellər istifadə seçiminə sahib olması kimi qanunları açıq şəkildə göstərmişdir. Yeni sistemin hədəfi yoxlama səviyyəsini müəyyən bir səviyyəyə yüksəltməkdir. Sistem sütunlarının izahını aşağıdakı kimi verə bilərik:

1. Birinci sütun - Kəmiyyət tənzimləmələri:
 - Nizamnamə kapitalı;
 - Şirkət üçün lazımlı sərmayə hesablamaları;
 - Aktivlərin və öhdəliklərin istifadəsi;
 - Riskin ölçülməsi və ehtimallar;
 - Hesablama formulları.
2. İkinci sütun - Keyfiyyət tənzimləmələri:

- Daxili nəzarət;
 - Risk idarəedilməsi;
 - Stres və fərziyyə testləri;
 - Əlavə sərmayə tənzimləmələri.
3. Üçüncü sütun – Bazar intizamı:
- Cəmiyyətə açılma;
 - Auditorlara hesabatların verilməsi və s.

Qeyd olunanlardan da görüldüyü kimi bu sistemə qoşulmaq hər bir sığorta şirkəti üçün müsbət effekt yarada bilər.Sadəcə olaraq bizim ölkədə sığorta bazarının hələ tam inkişaf etmədiyini nəzərə alsaq,bu sistemə qoşulma sığorta şirkətlərimiz üçün mənfi effekt yarada bilər.Sadəcə olaraq sığorta şirkətlərimiz bu sistemin bir neçə elementini öz işinə tətbiq edərək,o istiqamət irəli doğru gedə bilər.

Sığorta şirkəti öz maliyyə dayanıqlılığını gücləndirmək üçün təkəcə ölkənin sığorta bazarında yox,xarici sığorta bazarlarında da fəaliyyət göstərə bilər.Qeyd etdiyimiz “Solvency II” sistemi bunun üçün ən yaxşı nümunələrdən biri ola bilər.Bu sistemə qoşulan şirkətlər,sistemin digər xarici ölkələrinin sığorta bazarında iştirak edə bilər.Belə bir vəziyyət sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlılıqları üçün müsbət cəhət sayıla bilər.Xarici sığorta bazarında müsbət rəy yaratmaq,sığorta şirkəti üçün gözəl bir şansıdır.Şirkət burada yerli sığorta şirkətlərinin təcrübəsini öyrənərək öz sisteminə tətbiq edib,maliyyə dayanıqlılığında,sığorta işinin aparılmasında,idarəetmədə bir sıra nailiyyətlərə malik ola bilər.

Sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlılığının təmin olunmasında şirkətin öz siyasətindən əlavə dövlətin sığorta bazarında həyata keçirdiyi fəaliyyət də əsasdır.Düzgün sığorta bazarının qurulmasında əsas məsələlərdən biri düzgün rəqabət mühitinin qurulmasıdır.İnhisarçılıq fəaliyyəti iqtisadiyyatın bütün sahələri kimi sığortanıda pis vəziyyətə sala bilər.Sığorta şirkəti bazarda fəaliyyət apara

bilməməsi nəticəsində müflisləşə,maliyyə dayanıqlığı itirə bilər.Belə hallardan uzaq durmaq üçün dövlət bir sıra addımlar atmalı,xarici təcrübəyə üz tutmalıdır.

Düzgün sığorta bazarının qurulması buraya xarici investordanda marağını yönəldə bilər.Xarici sığorta şirkətinin ölkədə fəaliyyət aparması həm ölkə iqtisadiyyatına,həm də ölkənin sığorta bazarına müsbət təsir göstərir.

Sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığını qiymətləndirmək üçün bir sıra göstəricilər sistemi və şirkətin çap olunan reytingləri mövcuddur.Xarici ölkələrdə ixtisaslaşmış reyting şirkətləri mövcuddur və onlar sığorta şirkətlərinin fəaliyyətini daim izləyir və onların reytingləri üzrə məlumatlar çap edirlər.Bu cür şirkətlərin ən çox olduğu ölkə ABŞ-dır.Bizim sığorta bazarında belə bir reyting şirkətinin fəaliyyət göstərməsi məqsədə uyğun olardı.Reyting şirkətinin fəaliyyət göstərməsinin müsbət cəhətlərinə aşağıdakıları aid edə bilərik:

1. Şirkətin illər üzrə reyting cədvəli tərtib etməsi ölkənin sığorta bazarının iştirakçıları haqqında uzunmüddətli və sağlam fikir yaradacaqdır;
2. Reyting cədvəlinin tərtib olunması ilə sığorta şirkətləri arasında daha kəskin mübarizə formalaşacaqdır və sağlam rəqabət mühiti yaranacaqdır;
3. Sığortalılar sığortaçıları haqqında daha dəqiq məlumata sahib olacaqlar və sığorta məhsulu seçiminə daha çox fikir verəcəklər.

Reyting şirkətləri sığorta şirkətlərini reyting sinifləndirməsinə daxil edir.Reyting sinifləndirilməsi sığorta şirkətinin maliyyə vəziyyəti və onun tərəfindən sığorta və investisiya risklərinin idarəetmə keyfiyyətilə müəyyən olunur.Şirkətlər etibarlılıq səviyyəsindən asılı olaraq dörd sinifə bölünür.Bunlar A,B,C və D sinifləridir.A,B və C sinifləri öz daxilində ödəməqabiliyyəti,maliyyə dayanıqlığı və inkişaf proqnozu üzrə bir neçə alt sinifə bölünürlər.Bu sinifləri aşağıdakı kimi göstərə bilərik:

1.“A” sinifi:

- A sinifi ++ : pozitiv perspektivlə etibarlılığın yüksək səviyyəsi.

- A sinifi + : sabit perspektivlə etibarlılığın yüksək səviyyəsi.
- A sinifi : etibarlılığın yüksək səviyyəsi.

2.“B” sinifi:

- B sinifi + + : pozitiv perspektivlə etibarlılığın münasib səviyyəsi.
- B sinifi + : sabit perspektivlə etibarlılığın münasib səviyyəsi.
- B sinifi : etibarlılığın münasib səviyyəsi.

3.“C” sinifi:

- C sinifi + + : pozitiv perspektivlə etibarlılığın aşağı səviyyəsi.
- C sinifi + : sabit perspektivlə etibarlılığın aşağı səviyyəsi.
- C sinifi : etibarlılığın aşağı səviyyəsi

4.“D” sinifi;etibarlılığın qeyri-kafi səviyyəsi (müflişləşmə)

Şirkətlərin reyting siyahısını müəyyən etmək üçün çoxlu sayda maliyyə göstəriciləri təhlil olunur.Həmçinin şirkət rəhbərinin təcrübəsinə,marketing strategiyasına,risk qəbulu və təkrarsığortası üzrə siyasəti,təşkilati-idarəetmə strukturu,investisiya siyasəti öyrənilir.Müvafiq reyting sinifləndirilməsi üçün 20-dən çox müxtəlif göstərici hesablanır.

Əlavə olaraq şirkətlərin maliyyə dayanıqlılıqlarını təkmilləşdirilməsi yollarına aşağıdakıları daxil edə bilərik:

1. maliyyə əməliyyatlarının sistemli və davamlı təhlili;
2. dövriyyə kapitalının təşkili;
3. "xərc-gəlir-kommersiya" qarşılıqlı təhlili əsasında müəssisənin xərclərinin optimallaşdırılması;
4. mənfəət bölüşdürülməsi və ən effektiv dividend siyasətinin seçiminin optimallaşdırılması;
5. Aktiv və qeyri-qənaətbəxş balans hesabatı quruluşu qarşısını almaq üçün onun formalaşması mənbələri strukturunun optimallaşdırılması;

6. İnkişaf və müəssisənin strateji maliyyə siyasətinin həyata keçirilməsi.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

İqtisadiyyatın hər bir bölməsi üçün önəmli mahiyyətə malik olan maliyyə dayanıqlığının təmin edilməsi, sığorta şirkətlərinin fəaliyyəti üçün də çox önəmli hesab olunur. Çünki, maliyyə dayanıqlığı birbaşa sığorta şirkətinin ödəməqabiliyyəti ilə bağlıdır.

Tədqiqat işində də göstərdiyimiz kimi sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığına təsir edən elementlərin öyrənilməsi və sığorta şirkətlərinin işinə tətbiqi mühim əhəmiyyət kəsb edir. Maliyyə dayanıqlığının təmin olunması sığorta şirkətinin fəaliyyətinə, gələcək inkişaf istiqamətinə və maliyyə mexanizmində böyük əhəmiyyətə malikdir.

Sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığının idarə edilməsində istifadə olunan metodların dərinədən öyrənilməsi gərəkdir. Çünki, bu metodlar vasitəsilə sığorta şirkəti özünün müəyyən bir zaman kəsiyində olan fəaliyyətini görüb, onun vəziyyətini təhlil edib, gələcək perspektivdə öz işini qurmalıdır.

Sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığının digər bir şərti isə onun güclü maliyyə ehtiyatlarına, pul axınlarına, sığorta ehtiyatlarına, davamlı müştəri bazasına və s. sahib olmasıdır. Tədqiqat işində sığorta şirkətlərinin pul axınları və ümumi maliyyəsi haqqında məlumatlar verildi və onların gələcək perspektivi haqqında bəhs edildi.

Maliyyə dayanıqlığında maliyyə potensialının əhəmiyyəti böyükdür. Çünki, bu zaman sığorta şirkətinin hansı səviyyədə maliyyə vəziyyətinə malik olduğu görülür və onun maliyyə dayanıqlığının səviyyəsi müəyyən olunur.

Tədqiqat işində müəyyən olunmuş iki sığorta şirkətinin (“Atasığorta” və “Standart insurance”) 2010-2015-ci illəri üzrə maliyyə hesabatları götürülmüş və sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığının hesablanması üzrə əmsallar tətbiq

edilərək,hər iki şirkətin illər üzrə maliyyə dayanıqlığı səviyyəsi öyrənilib tədqiq edilmişdir.

Tədqiqat işində sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığının artırılması istiqamətlərində fikirlər söylənmiş:“Solvency II” ödəməqabiliyyəti sistemi araşdırılmış,sığorta bazarında rəqabətin düzgün qurulmasının sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığına təsiri araşdırılmış,sığorta sektorunda inhisarçılığın hansı nəticələrə gətirib çıxaracağı söylənmişdir.

Sonda belə bir nəticəyə gəlmək olar ki,ölkəmizin sığorta bazarı perspektivli bir sahədir,düzdür,tam formalaşmasa da müəyyən müsbət addımlar atılmışdır.Sığorta şirkətlərinin fəaliyyətinin qanunvericiliklə daha da yaxşılaşdırılması,xarici sığorta bazarlarının təcrübəsinin ölkəyə tətbiqi,müəyyən sistemlərin pilləli şəkildə bazara tətbiqi,sığortaçı və sığortalıların mənafelərinin tam şəkildə qorunması sığorta bazarının inkişaf tempini artıracaqdır.Sığorta bazarının inkişafı nəticəsində sığorta şirkətləri də inkişaf edəcəkdir və daha güclü maliyyə dayanıqlığına malik olacaqdır.

Tədqiqat işinə uyğun olaraq sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığının təmin olunmasına bir sıra təkliflər vermək istərdim.Bunlar aşağıdakılardır:

1. İlk növbədə sığorta bazarında sağlam mühit yaradılmalı və bütün sığorta şirkətlərinin inkişafı üçün addımlar atılmalıdır.
2. Mərkəzi Bankda olduğu kimi Dövlət Sığorta Nəzarəti Xidməti sığorta şirkətlərinin illik maliyyə dayanıqlığı haqqında hesabatını yayınlamalı və bu istiqamətdə işlər görməlidir.
3. Mövcud qanunvericiliyə dəyişikliklər edilməli və təkmilləşdirilməlidir.
4. Sığorta şirkətləri investisiya fəaliyyətinə daha çox fikir verməli,bu istiqamətdə dövlət orqanı ilə məsləhətləşmələr aparmalıdır.

5. Ölkə ərazisində sığorta bazarının inkişafı üçün, sığorta işi haqqında vətəndaşlara daha çox məlumatlar verilməli, bu iş üzrə müəyyən tədbirlər həyata keçirilməlidir.
6. Xarici sığorta bazarlarının işi öyrənilməli və öz sığorta bazarımıza tətbiq olunmalıdır;
7. Xarici ölkələrin sığorta şirkətlərinin ölkə bazarına cəlb edilməsi prosesi həyata keçirilməli və onlar üçün uyğun şərait yaradılmalıdır.
8. Sığorta qanunvericiliyinə xarici ölkələrin sığorta qanunvericiliklərində olan bir sıra məqamları əlavə edib, onu öz bazar şəraitimizə uyğunlaşdırmalıyıq.
9. Sığortalıların mənafeləri tam şəkildə təmin olunmalı, onların sığorta işinə cəlb edilməsi yolları araşdırılmalıdır.
10. Sığorta şirkətlərində çalışmaq üçün ixtisaslı kadrlar hazırlanmalı və yalnız sığorta ilə əlaqəsi olan şəxslərin bu işlə məşğul olması lazımdır.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SIYAHISI

1. “Sığorta fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu.
2. Azərbaycan Respublikasının “Mülki Məcəlləsi”.
3. “İcbari sığortalar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu
4. Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi “Sığorta Bələdçisi”.Çaşığolu nəşriyyat Bakı:2008.-40 səh.
5. “Sığorta terminləri lüğəti”-Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi və beynəlxalq təcrübənin müqayisəsində.Azərbaycan Maliyyə Nazirliyi Dövlət Sığorta Nəzarəti Xidməti,Azərbaycan Sığortaçılar Assosiasiyası,İsveçrə İqtisadi Məsələlər üzrə Dövlət Katibliyi.Bakı:2011-110 səh.
6. B.A.Xankişiyev. “Sığorta fəaliyyətinin əsasları.(dərs vəsaiti)”.Bakı:“İqtisad Universiteti” nəşriyyatı,2006.-274 səh.
7. N.N.Xudiyev. “Sığorta”.Bakı: “Azərənşr”,2003.-450 səh.
8. N.N.Xudiyev.“Sığorta işi:müasir kurs(dərslik)”.Bakı:“İqtisad Universiteti” nəşriyyatı,2015.-461 səh.
9. D.A.Bağirov,M.X.Həsənli. “Maliyyə/Dərs vəsaiti (ikinci buraxılış)”.Bakı: “İqtisad Universiteti” nəşriyyatı, 2011.-384 səh.
- 10.Abbasov A.B., Abbasov S.A.“Maliyyə biznesi. Dərslik”.Bakı: ”İqtisad Universiteti” nəşriyyatı, 2014.-356 səh.
- 11.X.Kazımlı,İ.Quliyev.İqtisadi risklərin qiymətləndirilməsi və idarə edilməsi.Dərs vəsaiti. Bakı:“İqtisad Universiteti” nəşriyyatı,2011.-187 səh.
- 12.Said Alpagut Şenel. “Sigorta şirkətlərində mali yetərlik”.Türkiyə,Afyon Kocatepe Universiteti,İktisadi ve İdari bilimler Fakültesi Dergisi(jurnal),cilt 8.No 2,2006.-19 səh.
- 13.Onur Acar. “Avrupa Birliyi Solvency II Projesi”.Türkiyə, Türkiyə Sigorta ve Reasürans Şirkətləri Birliyi.2007.-40 səh.
- 14.www.atasigorta.az-“Ata sığorta” sığorta şirkətinin 2010-2015 illəri üçün maliyyə hesabatları.

15. www.standardinsurance.az-“Standart İnsurance” sığorta şirkətinin 2010-2015 illəri üçün maliyyə hesabatları.
16. www.maliyye.gov.az
17. www.sigorta.maliyye.gov.az
18. www.asa.az
19. www.iais.web.org
20. www.risk-insurance.ru
21. www.afdanalyse.ru
22. www.straxovikst.ru
23. www.insuranceeurope.eu
24. www.financial-crisis.ru

674 sayılı qrup magistrantı Sultanov Məzahir Həbib oğlunun “Müasir şəraitdə sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığının təmin olunması problemləri” mövzusunda magistr dissertasiya işinin

REFERATI

Mövzunun aktuallığı. Hal-hazırdakı iqtisadi dövrdə istənilən müəssisə üçün maliyyə dayanıqlığına nail olmaq əsas məsələlərdən biridir. Maliyyə dayanıqlığı maliyyə ehtiyatlarının, onların bölüşdürülməsi və istifadəsinin elə bir vəziyyətidir ki, bu halda mümkün risk səviyyəsi şəraitində ödəmə qabiliyyətinin qorunması şərti ilə mənfəət və kapitalın artımı əsasında müəssisənin inkişafı təmin edilsin. Sığorta şirkətləridə belə müəssisələrdən olub, öz maliyyə dayanıqlığının təmin olunmasında çalışır. Hal-hazırdakı iqtisadi dövrdə ölkələrin iqtisadiyyatında sığorta önəmli yerə malikdir və ona olan maraq günü-gündən artır.

Bildiyimiz kimi sığorta dəymiş zərərlərin kompensasiya edilməsi ilə bağlı olub, sığortalıların əmlak maraqlarının qorunması vasitəsidir. Bu fəaliyyəti həyata keçirən əsas tərəf sığorta şirkətləri hesab olunur. Sığorta şirkətləri sığortalıların maraqlarını qorumaq və öz öhdəliklərini yerinə yetirmək üçün maliyyə dayanıqlığına nail olmalıdırlar.

Sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığının təmin olunması problemi son illərdə daha da aktuallaşmışdır. Çünki, ötən illərə nisbətən sığortanın dünya ölkə iqtisadiyyatında çəkisi artmışdır. Belə olan halda inkişaf edən bazar şəraitində sığorta şirkətləri öz maliyyə dayanıqlığının təmin olunmasına xüsusi diqqət yetirməlidir. Sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığı dedikdə, onun fəaliyyətinə əlverişsiz amillərin təsiri və iqtisadi konyunkturanın dəyişilməsi zamanı qəbul olunmuş sığorta öhdəliklərini yerinə yetirmək qabiliyyətidir. Bu inkişaf edən bazar şəraitində sığorta şirkəti öz maliyyə dayanıqlığı gücünü nə qədər artırmağa bilsə, bu onun həm müştəri bazasında, həm reytingində, həm də mənfəətində öz əksini tapacaqdır. Bunun üçün sığorta şirkəti sığorta bazarını yaxşı tədqiq etməli, öz

rəqibləri haqqında dolğun məlumatla sahib olmalı, onun maliyyə dayanıqlığına təsir edə biləcək daxili və xarici faktorları həmişə göz qabağında saxlamalı, müəyyən maliyyə dayanıqlığı əmsallarından, göstəricilərindən istifadə edərək öz maliyyə dayanıqlığı səviyyəsini həmişə müsbət istiqamətdə saxlamağı bacarmalıdır. Bunlardan əlavə olaraq o xarici təcrübəyə müraciət etməli və onu öz işinə səmərəli şəkildə uyğunlaşdırmağa çalışmalıdır.

Problemin öyrənilməsi səviyyəsi. Ölkəmizdə sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığının digər ölkələrə nisbətində araşdırılması hələ özünün inkişaf mərhələsindədir. Ölkəmizdə maliyyə dayanıqlığı üzrə araşdırmaları ən təfərrüatlı şəkildə Mərkəzi Bank həyata keçirmişdir və hər il maliyyə dayanıqlığı haqqında hesabat yayımlamışdır. Sığorta şirkətlərinin isə maliyyə dayanıqlığı praktiki cəhətdən araşdırılmasına isə hələ ölkə ərazisində başlanmamışdır. Sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığının araşdırılması ölkəmizdə son illərdə inkişaf etməyə başlamışdır və bu haqqda sığorta kitablarında məlumatlar verilmişdir.

Xarici təcrübəyə istinad etsək görərik ki, sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığı üzrə araşdırmalar keçən əsrin ortalarından başlamış və inkişaf edərək davam etmişdir. Buna misal olaraq, rus alimi Konşinin təklif etdiyi sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığı əmsalını göstərə bilərik. Bundan əlavə Avropa ittifaqının keçən əsrin 70-ci illərindən başlayan və bu zamana kimi inkişaf edərək öz yoluna davam edən “Solvency”-sığorta şirkətlərinin ödəməqabiliyyətinin artırılması layihəsini göstərə bilərik.

Tədqiqatın predmeti. Sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığının təmin olunması, maliyyə dayanıqlığına təsir edən amillərin təhlili və maliyyə dayanıqlığının təmin olması yollarının təkmilləşdirilməsidir.

Tədqiqatın obyektı. Azərbaycan sığorta bazarının iştirakçılarıdır.

Tədqiqatın əsas məqsəd və vəzifələri. Tədqiqat işinin əsas məqsədi sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığı problemini öyrənmək, onun təmin olunması

problemlərini araşdırmaq, illər üzrə sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığı göstəricilərini müqayisə etmək, xarici təcrübədən faydalanaraq sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığının təkmilləşdirilməsi yollarının təklif edilməsidir.

Tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsasları. Tədqiqat işinin nəzəri və metodoloji əsasını Respublikanın qanunvericilik aktları (Sığorta fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunu, Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi, İcbari sığortalar haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu), Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı, bu mövzunu araşdırmış alimlərin elmi əsərləri (monoqrafiya, elmi məqalə və s.), həmçinin müxtəlif iqtisadi ədəbiyyatlar (kitab, dərslik, dərs vəsaitləri və s.) və müxtəlif yerli və beynəlxalq qurumların internet saytları təşkil edir.

Tədqiqatın informasiya bazası və işlənməsi metodları. Tədqiqat işinin dolğun olması məqsədilə müvafiq dövlət strukturlarından (Maliyyə Nazirliyi, Dövlət Sığorta Nəzarəti Xidməti) məlumatlar alınmış, “Atasığorta” və “Standart insurance” sığorta şirkətlərinin 2010-2015 illər üzrə maliyyə hesabatlarından istifadə edilmişdir. Tədqiqat işinin aparılması ərzində müqayisəli təhlil, riyazi-statistik təhlil və s. metodlardan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığına təsir edən daxili və xarici faktorların müqayisəsi, sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığının hesablanmasında kömək olan əmsalların araşdırılması, sığorta şirkətlərində pul axımlarının qruplaşdırılması, sığorta şirkətlərinin maliyyə potensialının araşdırılması, sığorta şirkətlərinin maliyyə hesabatları vasitəsilə maliyyə dayanıqlığı əmsallarının illər üzrə müqayisəsi, maliyyə risklərinin sığorta biznesində rolunun araşdırılması, xarici təcrübədən faydalanaraq sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığının təmin olunmasına təkliflər vermək elmi yenilik kimi hesab oluna bilər.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti.Tədqiqat işinin praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki,bu tədqiqat sığorta şirkətlərində maliyyə dayanıqlığının artırılması sahəsində olmaqla,inkişafda olan sahənin gələcəyi üçün tövsiyələr və təkliflərə malikdir.Bu tədqiqat işində hələ bizim ölkəmizdə olmayan,sığorta şirkətlərinin illər üzrə maliyyə dayanıqlığı əmsalları müqayisəsi verilmişdir və maliyyə dayanıqlığına sahib olmaq üçün xarici təcrübə təklif olunmuşdur.Bu tədqiqat işində verilən məlumatlar gələcək illər üçün maliyyə dayanıqlığının təmin edilməsinə kömək edə bilər.

Tədqiqatın həcmi və quruluşu.Tədqiqat işi giriş,üç fəsil,səkkiz paragraf,nəticə və ədəbiyyat siyahısından ibarət olmaqla 77 səhifə həcmindədir.Tədqiqat işində 11 cədvəl, 3 qrafik və 2 şəkil verilmiş və təhlil olunmuşdur.

РЕЗЮМЕ

Финансовая стабильность страховых компаний его деятельность неблагоприятный эффект факторов и экономическая ситуация, изменяются в очищенном, выполнение страховых обязательств - способность установить. Страхование - рискованное поле, где доход держателей страхового полиса для того, чтобы предохранить страховые компании, финансовый колодезь ситуации достаточно должен быть. Страховые компании, это ожидается, в частности, страхование, те, кто перед его обязательствами, чтобы выполнять специфическую оплату вынуждают должен иметь.

Финансовая стабильность страховой компании компании, активов и пассивов, положительная разница между и, или другими словами, страховые резервы, возможно, принят. Страховая компания, финансовая стабильность, экономические рассудительные страховые нормы, страховой контракт для выполнения обязательств достаточными страховыми резервами, специальные фонды.

SUMMARY

Insurance companies financial stability its activity the adverse effect of factors and economic situation,change in the accepted insurance obligations execution is the ability to install.Insurance is arisky field,where policyholders profit in order to protect the insurance companies,the financial situation well enough should be.Insurance companies,it is expected,in particular,insurance,those,who before his commitments to perform a specific payment force must have.

Insurance company financial stability of the company,the assets and liabilities,the positive difference between and,or in other words,insurance reserves,may be adopted.Insurance company,financial stability,economic reasonable insurance rates,the insurance contract for the implementation of commitments by sufficient insurance reserves,special funds.